

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

De Ivstitia Et Ivre ceterisq[ue] Virtutibus Cardinalibus

Lessius, Leonardus

Antverpiæ, 1632

Capvt IV. De partibus Temperantiæ potentialibus, Contine[n]tia,
Mansuetudine, Clementia, Modestia, & vitiis oppositis.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-72459](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-72459)

Hæc sententia ob has rationes mihi semper visa est valdè probabilis, eamque docet Angelus v. Luxuria, n. 2. quamvis ibi etiã amplius videatur vel- le, nimirũ, consensum in opus in omni luxuria naturali esse eiusdem speciei. Eandem etudite tradit Vasquez 1. 2. disp. 112. Ex qua sequitur, in confessione delectationis morosa circa species luxuria naturalis non esse necessarium explicare circumstantiam personæ imaginationi obiectæ; eò quòd hæc non mutet speciem illius delectationis, quando abest consensus in executionem operis.

Verũ quia altera est magis recepta, & ferè communi Doctorum, ac proinde tutior in praxi, mihi quoque placet, maximè quia huiusmodi de-

lectationibus morosis dediti plerumque etiam op- tant operis executionem, & solũ abstinent ob periculum infamiae vel alterius incommodi. Ita- que in confessione talium delectationum expli- canda est etiam conditio personæ, quæ animo fuit proposita: v. g. An fuerit coniugata, consanguinea, affinis, Religiosa. Quæ sententia confirmari potest ex diuo Chrysostomo supra Homil. 17. in Matth. vbi insinuat, cum, qui ad hoc adspicit mu- lierem ut oblectet aspectum, iam in corde esse mecha- tum. sic enim illa verba, Qui viderit mulierem, &c. interpretatur. & hoc modo intellectã illã commu- niori sententiã, argumenta prædicta contra illam vim non habent.

C A P V T I V.

De partibus Temperantiæ potentialibus, Continentia, Mansuetudine, Clementia, Modestia, & vitis oppositis.

Constat Dubitationibus 14.

D V B I T A T I O P R I M A.

Quid sit Continentia.

D. Thomas quest. 155.

1
Continentia
dupliciter
accipitur.

OMEN continentia dupliciter ac- cipitur, Primò, Vt significet vir- tutem quamdam, qua quis sese ab omni delectatione venerea co- hibet: quomodo passim accipitur in Scriptura sacra, & apud sanctos Patres: nec differt à castitate. & hac ratione tres continentiae gradus à DD. ponuntur, virginalis, vidualis, & conugalis; de quibus supra capite 2. dubit. 13. & 14.

Secundò, Vt significet firmitatem animi con- tra impetus passionem. hanc Aristoteles 7. Ethicorum vocat ἐκπρέσσειαν, & de ea, sicut & de eius opposito, fusè toto eo libro disput. 2. Hoc modo accipitur in hac quæstione: & nihil est aliud quàm firmum propositum animi, quo quis se continet in bono rationis contra impulsus concu- piscentiæ, quibus ad voluptates tactus, & præfer- tim venereas, impellitur. Est propositum, quia om- nis virtus & bona dispositio voluntatis consistit in proposito seu affectu honesti: in hoc enim sita est huius potentie perfectio: atqui continentia est vir- tus vel dispositio voluntatis, & in ea sedem suam habet, vt docet D. Thomas artic. 3. Debet autem hoc propositum esse firmum; quia alioquin facilè concupiscentiæ motibus expugnabitur; sicut in eo qui est incontinens, qui etiam bonum propo- situm habet, sed infirmum: vnde facilè suis cupi- ditatibus cedit.

2
Continet
in bono
rationis.

Isto proposito se continet voluntas in bono rationis, quatenus vult inherere ei quod ratio dicitur, nec sinere se impetu concupiscentiæ abripi ad illicita, quorum alterum ex altero sequitur. Ex eo enim quòd quis firmè alicui rei inhaeret, consequens est vt à contrariis non sinat se aliorum abduci. Con- tra impetus concupiscentiæ, &c. Quia hi motus ma- ximè voluntatem ad bona sensibilia contra ratio-

nis præscriptum alliciunt; & propensionem natu- rali, quæ homini ad conseruationem indiuidui & speciei insita est, sunt maximè conformes. Itaque in iis, qui nondum virtutem moralem, qua isti motus comprimantur, adepti sunt, præcipuè opus fuit quadam dispositione animi, qua voluntas se in bono contineret, ne ab illis ad illicita abriperet- tur; quam continentiam vocamus.

Dices, Etiam aliæ passiones magnam vim ha- bent voluntatem à rationis præscripto abduendi; An circa vt cupiditas honorum, opum, vindictæ, & simi- les: ergo in quibus per virtutes morales illæ pas- siones nondum sunt compressæ, iis etiam opus est continentia, quæ illis resistat, & voluntatem à re- cto discedere non sinat.

Obiectio.
An circa
alias pas-
siones sit
continen-
tia.

Respondeo, Hoc argumento rectè probari si- milem quamdam animi dispositionem contra il- los affectus ponendam: hæc tamen non vocatur absolute continentia, neque ab ea dicitur quis sim- pliciter continens, sed secundum quid, seu cum re- strictione; vt continens iræ, continens cupiditatis honorum, opum, &c. Ratio est, quia istæ passio- nes neque sunt ita consentaneæ naturali propen- sioni, vt concupiscentiæ delectabilium tactus, (vn- de etiam non sunt tam importunæ & assiduæ) ne- que hominem ita ad turpia trahunt. Quare in con- tinendo se ab istis non est illa peculiaris laus & difficultas, quæ est in resistendo gulae, & veneris cupiditatibus.

3
Respons.

Petes, Vtrum continentia distinguatur à tem- perantia, & qua ratione. Videtur enim non distin- gui, quia versatur circa eadem, circa quæ tempe- rantia, vt docet Aristoteles libro 7. Ethic. cap. 4. & idem officium præstat: nam etiam temperantiæ est, voluntatem in bono honesto continere aduersus voluptates.

An distin-
guatur à
temperan-
tia.

Respondeo, Continentiam absolute dictam non

V v v non

non distingui à temperantia, nisi vt imperfectum & inchoatum à perfectò & completo, & sicut dispositio distinguitur ab habitu; vt docet D. Thom. a. 4. in corpore, & Caietanus in art. 3. *Temperantia* enim consistit in firmo proposito continendi se in bono rationis, per quod passiones iam sunt domitæ, & rationi subiectæ; vnde includit (saltem in obliquo) habitum illum appetitus inferioris, quo motus huius appetitus rationi conformantur. *Continentia* verò est propositum simile, sed quod nondum eò peruenit vt passiones edomuerit, & rationi subiecerit: vnde adhuc pugnat cum hoste; cum temperantia de illo victoriam obtinuerit, & subiecerit seruituti. Quare continens similis est illi, qui feras agrestes cicurandas accipit: temperans ei, qui iam cicurauit. Per temperantiam bonum rationis descendit non solum in voluntatem, sed etiam in appetitum inferiorem: per continentiam, in solum voluntatem. Vnde pater, continentiam esse inchoatam quamdam temperantiam, quod maximè locum habet in sententia eorum, qui sedem temperantiæ & fortitudinis faciunt ipsam voluntatem, & has virtutes non pertinere ad appetitum inferiorem, nisi per quamdam extensionem, & veluti tamum sui.

5 Hæc tamen non sic intelligenda sunt, quasi temperans nullos amplius concupiscentiæ motus patiat, (hoc enim non est huius mortalitatis) sed quòd rariùs patiat, & ordinariè non tam vehemens: est enim intrinsecus multò melius compositus quàm continens; tum quia habitus voluntatis est firmior, tum quia præter hunc includit habitum appetitus inferioris, per quem compressis passionibus, appetitus iste rationi subiecit. Hinc fit, vt ab intrinseco non possint magnæ passiones exurgere. Hæc tamen interdum excitari possunt à causa extrinseca; vt à dæmone, humores & spiritus commouente, & obiectam delectabile assidue phantasiæ proponente: quo casu virtus temperantiæ sese exeret, & munus continententiæ præstabit, perfectiori tamen modo quàm ipsa.

6 Quod attinet ad continentiam secundum quid, quæ circa alias passiones versatur, hæc eodem modo se habet ad virtutes illarum passionum moderatrices, sicut se habet continentia simpliciter dicta ad temperantiam. Itaque continentia iræ nihil est aliud quàm inchoatio mansuetudinis: continentia cupiditatis honorum vel opum nihil est aliud quàm inchoatio magnanimitatis, magnificentia, liberalitatis; vt apertè colligitur ex diuo Thoma, & Caietano, art. 2. Eadem enim virtutes, quæ, vbi completæ fuerint, appetitum inferiorem rationi subiectum & passiones compressas tenent, iam primùm inchoatæ & quasi in cunabulis constitutæ passionibus nondum edomitis resistunt, & voluntatem in bono rationis aduersus illas continent, idque eiusdem honestiamorem.

7 Ex dictis intelligi potest, Virum continentiam sit dicenda virtus. Si enim virtus dicatur habitus còpletè potentiam circa aliquam materiam (v.g. circa passiones) perficiens; continentia non tam est virtus, quàm virtutis inchoatio & rudimentum. Vnde Arist. 4. Ethic. cap. vltimo in fine, dicit *continentiam non esse virtutem, sed quiddam virtutis habere admixtum*, nimirum quia voluntatem quidem rationi conformat, sed appetitum inferiorem, contra quem pugnat, rationi non subiecit, &

ita à perfectione virtutis moralis deficit. Si tamen nomen virtutis accipiatur communiùs (vt passim solet) pro dispositione animi ad opus rectæ rationi consonum, seu pro principio laudabilium operum, vt inquit D. Thomas, sic continentia est virtus; disponit enim voluntatem ad rationis dictamen sectandum, & passionibus repugnandum, quod est honestum & laude dignum.

8 Notandum tamen est, *Continentiam* posse constitui virtutem quamdam generalem, (non essentia & attributione, sed obiecto & extensione) qua voluntas bono rationis in genere contra quolibet passiones inhaerere decernit: illud enim obiectum habet quamdam communem rationem honesti per se expectandam, ac proinde potest constituere virtutem, atque ad eò certam virtutis speciem: affectus enim & propositum voluntatis ex ordine ad tale obiectum certam speciem contrahit; & hæc virtus ex eo quòd voluntatem in bono honesto contra passionum illecebras & impetus continet, rectè continentia dicitur: quamuis hoc nomen præcipuè ei conueniat, quatenus delectationibus tactus resistit. Hoc modo videtur explicari continententiæ ratio à Martino; sed non ex mente Aristotelis, vt rectè ostendit Caietanus art. 2.

Neque hic modus est consentaneus praxi: non enim solent homines ex nudo illo & generali motivo honesti passionibus resistere; sed ob particularem aliquam boni honesti rationem, quæ pro diuersitate materiæ se offert.

9 Quæ ad continententiæ cultum possint nos incitare, multa sunt, vt videre est apud D. Antonin. p. 4. tit. 4. cap. 2. §. 4. & Guil. Peraldum in Summa tit. de Beatitudinibus, parte 61. è quibus sex præcipua recensere videmus. *Continentiam* accipio generatim pro refrenatione animi à voluptatibus. Primum sit exemplum Christi & Sanctorum. *Christus plim Christenim qui falli non potest, vt pote ipsa Dei Sapientia, sit voluptates contempsit, & quod carni molestius est, elegit. Id ergo est melius, id vtilius, id potius eligendum; & quisquis aliud doceat vel suadeat, ab eo tamquam à seductore cauendum, vt Sermone 3. de Natali Domini D. Bernardus ait.*

2. Secundum, Exemplum eorum, quibus voluptas noxam attulit, vt exemplum Eua; de qua Genes. 3. dicitur: *Vidit mulier quòd bonum esset lignum ad vescendum, &c. quæ voluptati còsentiens mundum perdidit, marito simul in præuaricationem pertracto. Exemplum generis humani diluuiopropter voluptates delati: Sodomitarum, qui cælesti igne propter voluptates consumpti: Salomonis, qui per voluptates infatuatus, & cultor idolorum effectus est: denique quia maior pars mundi per voluptates perit.*

3. Tertium, Consideratio loci in quo degimus, nimirum nos esse in loco exilij, in valle lacrymarum, non deliciarum; qualis erat Gehennom, id est, vallis Ennom, à qua putatur dicta gehenna: & meritò, nam delicias tormentum gehennæ sequuntur.

4. Quartum, Consideratio præsentis temporis, vniuersum enim vitæ nostræ spatium est tempus poenitentia, & tamquam periculum quoddam magnæ illius solemnitatis, & æterni sabbati, quod prætolamur: vigilia autem non est tempus voluptatis, sed ieiunij, & afflictionis carnis. Huc referri potest illud Apostoli: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.*

Quin-

Continentia secundum quid.

An sit virtus.

10
5. Condi-
tio volu-
ptatum.

Quantum, Consideratio conditionis ipsius voluptatis, quam sit vilis, quam brevis, quam permixta doloribus, quam inutilis. Vilitas eius ex eo conspicitur, quod in ea nihil sit magnificum, nihil generosum, nihil masculinum, & brutis nos similes efficiat, carni dumtaxat & sensibus externis lenocinans; unde etiam pudorem & dedecus homini iniicit. Breuitas, quia sequitur operationem transeuntem; & quod avidius hauritur, eò citius in contrarium recidit. Doloris permixtio; tum quia magno labore comparatur, tum quia omnis voluptas corporis nihil est aliud quam mitigatio quædam & solatium molestiarum, vt rectè Aristoteles dixit; tum quia relinquit quamdam amaritudinem & veluti aculeum in animo, ac tacitum quoddam conscientie flagellum. unde rectè Genes. 1. Dominus in typo congregaciones aquarum appellant maria; quia tota delectationum huius mundi congeries, quæ instar aquarum disfluit, multam habet admixtam amaritudinem. Et Ecclesiastæ 7. dicitur, Inveni amariorē morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, &c. nimirum ratione voluptatis. Inutilitas, seu vanitas; quia desiderium non satiat, sed magis accendit, & animi inquietudinem relinquit. Vnde Ecclesiastæ 2. Dixi in corde meo, Vadam & affluam deliciis, & fruam bonis: & vidi quod hoc quoque esset vanitas. Risum reputavi errorem, & gaudium dixi, Quod frustra deciperet.

6. Mala
comitan-
tia.

Sextum, Consideratio malorum, quæ ipsa se-cum trahit: nam corpus eneruat, & effeminatum reddit, spiritum carni subiicit, obliuionem salutis inducit, mentem obtenebrat, & sapientie percipiendæ ineptiam reddit; vt merito dictum sit Iob 28. sapientiam in terra suauiter viuentium non inueniri: bonorum operum sterilem reddit, diuinis consolationibus priuat, æternam afflictionem adducit. Momentaneum enim est quod delectat, sed æternum quod cruciat, vt quodam loco dixit Gregorius.

DUBITATIO II.

Quid sit incontinentia, & quale peccatum.

D. Thom. quest. 156.

11 **I**ncontinentia, vt opponitur continentie supra explicata, est, quando passio, præsertim ea quæ versatur circa delectationes tactus, vincit rationem, vsu rationis manente. Dico *Rationis vsu manente*: dupliciter enim passio rationem vincere potest. Primum, Si ad eam sit vehemens, vt iudicium rationis impediatur, & consequenter moralem libertatem adimat: sicut fit in iis, qui amore sunt amentes. quo casu non est propriè incontinentia. Sicut enim bestie non dicuntur *incontinentes*: ita nec illi, qui rationis vsu amiserunt, quantumuis turpia committant. Confirmatur, quia *incontingens* est, qui non continet se in bono rationis, cum possit & debeat: atqui talis non potest, ergo, &c. Dicitur enim incontinentia quasi per priuationem continentie: priuatio autem locum non habet nisi vbi & quando habitus adesse deberet.

Manente
vsu ratio-
nis potest
resistere.

Secundò, Si rationis vsu non tollatur: tunc locum habet *incontinentia*, si voluntas passionem sequatur. Ratio est, quia manente rationis vsu, semper potest homo passionibus resistere, & in ratio-

nis præscripto se continere, quantumuis illa vehementes fuerint; vt rectè docet diuus Thomas q. 156. art. 1. Si potest, ergo debet: si debet continere & non facit, iam est incontinens: deest enim continentia, vbi & quando debebat inesse.

12

Porro dupliciter passio rationem vincit, manente rationis vsu, vt colligitur ex Aristotele lib. 7. Ethicorum c. 7. & D. Thoma. 1. Primum, Si impetu suo rapiatur ad se voluntatem, priusquam ratio consultet, aut exactius deliberet; & hæc vocatur effrenata concupiscentia, & incontinentia. Accidit autem hoc vel ob passionis celeritatem, vt in cholericis; quia humor iste ob tenuitatem & calorem facilis est moueri & accendi: vel ob illius vehementiam; vt fit in melancholicis, qui ob siccam & terrestrem constitutionem vehementem accenduntur. In huiusmodi igitur voluntas non diu cunctatur, neque finit negotium ratione expendi; sed statim cedit: satis tamen in confuso aduertens malum esse quod proponitur.

Secundò, Si voluntas tenuiter bono rationis inhaereat: tunc enim est passio magnum impetum non habeat, facile tamen voluntatem ad se trahit; vt fit in mulieribus, & iis quorum constitutio mollior est, & feminea; vt sunt phlegmatici, teste D. Thoma art. 1. ad 2. & Aristot. supra.

13

Petes, Quomodo passio potest vincere rationem, manente rationis vsu, quo res iudicatur esse illicita?

Respondeo, Rationem non ita vinci quin possit resistere; & ideo merito illi imputari, quod se vinci sinat, vel potius quod sponte cedat & consentiat. Passio enim solum allicit, blanditur, & suadet per modum propositionis obiecti; facit enim vt obiectum appareat valde suauē & conueniens homini. Hinc per sympathiam potentiarum intellectus simili modo illud apprehendit, & voluntati proponit. Et quamuis ex altera parte iudicet illud esse illicitum; nihilominus quia apprehensio delectabilis est vehementior, magisque sensibilis, ac naturalis, & ex ratione illiciti non cernitur præsens periculum, vincit ista apprehensio, & voluntati persuadet, vt delectabile hic & nunc honesto præponat, passionique consentiat. In potestate tamen voluntatis erat se continere, & illam delectationem contemnere, tum quia satis per rationem aduertit esse illicitam, tum quia minimè sibi necessariam.

14

Ex his colligitur Primum, Incontinentiam esse peccatum; tum quia turpe est rationem vinci à passione, & voluntatem deferere bonum rationis, vt inhareat bono delectabili; tum quia voluntas trahitur ad infimas delectationes, quæ homini cum brutis sunt communes. unde etiam hoc vitium peculiarem turpitudinem continet; vt docet D. Thomas ar. 2. & Aristoteles libro 7. Ethic. cap. 8. est autem mortale vel veniale pro ratione materia.

15

Secundò, Incontinentiam ceteris paribus esse minus malum quam intemperantiam. Primum, Quia *intemperans* non peccat ex passione, sed spontanea electione, & propriae voluntatis malitia: *incontingens* verò ex impulsu passionis, tamquam ab intrinseco contra suam voluntatem incitatus: nam & ante & post passionem voluntati displicet opus, eoque commissio statim penitentia ducitur. Secundò, *Intemperans* habet intellectum præuè dispositum quoad iudicium obiecti, (non enim

Est minus
malum,
quam in-
temperan-
tia vitium.

enim reputat illud inhonestum, vel certè parui æstimat tamquam exiguum malum) & voluntatem prauè dispositam habitu vitioso, & appetitum inferiorem similiter: *incontinens* verò iudicium habet rectum & voluntatem rectam extra passionem, & appetitus inferior non est ad eò corruptus. Nec refert quòd *incontinens* sæpè vineatur; ex actibus autem frequentatis nascatur habitus: quia etsi dum labitur, aliqua praua dispositio voluntati & appetitui inferiori per actus prauos veluti afficitur; hoc tamen paulò post displicentia & dolore commissi abstergetur, vt in habitu solidum non faciat. Denique *imemperans* multò difficiliùs emendatur quàm *incontinens*, propter iudicij & voluntatis inolitam longa consuetudine peruersitatem.

16 *Incontinentia ira minus dedecorosa.* Tertiò, *Incontinentiam* concupiscentiæ plus habere probri & dedecoris, quàm *incontinentiam* iræ; turpius enim est à voluptatibus quàm ab ira superari: idque propter quatuor rationes, quas profert Aristoteles libro 7. Ethic. cap. 6. & D. Thomas art. 4. Prima est, Quia motus iræ habet aliquam speciem & imaginem rationis; (offert enim se vindicta menti specie iustitiæ) sed in eo deficit, quòd modum, qui à ratione præscribitur, non attendat. sicut veloces famuli, qui simulatque dominum aliquid imperantem audiunt, anticipant, & priusquam totum imperium perceperint, ruunt ad executionem. Motus autem concupiscentiæ nullam habet rationis speciem, sed totus est secundum sensum, totus mollis, femineus, carnalis, ad hoc solum tendens vt carni & sensualitati seruiatur.

17 Secunda, Quia motus iræ magis sequitur corporis temperamentum, & humoris conditionem, propter cholerae (quæ huic passioni seruit) tenuitatem & calorem. Hinc enim fit, vt posita apprehensione iniuriæ, humor biliosus statim effervescat, & concitetur ad vindictam: concupiscentiæ verò deseruit sanguis & pituita, quorum motus lentior, nec ita accenduntur. Itaque motus iræ magis est venia dignus quàm concupiscentiæ, qui non ita ratione corporalis dispositionis concitatur.

Tertia, Quia ira quærit manifestè operari, quasi in opere nihil sit dedecoris; concupiscentia verò quærit latebras, veluti conscientia suæ turpitudinis.

Quarta, Quia concupiscentia quærit voluptatem superfluam; ira verò repellit malum immeritum. Plus autem habet excusationis qui in malo à se depellendo modum rationis excedit, quàm qui in voluptate superflua adfiscenda.

Incontinentia ira periculosa. *Incontinentia* tamen iræ plus habet periculi; propter malum proximi, ad quod irrogandum ira profilit. hinc enim seditiones, bella, cædes, incendia, & tota ferè generis humani turbatio. vnde vt plurimum *incontinentia* iræ absolute est grauior.

DVBITATIO III.

De mansuetudine.

D. Thomas q. 157.

18 **M**ansuetudo (quæ Græcis *πραΐτης* & *ἐπιεικής* dicitur) est virtus irarum moderatrix: vel vt Glossa in cap. 5. Matthæi explicans illud, *Beati*

mites, ait: *Mansuetudo est dulcedo animi, quam non vincit amaritudo.* Sicut enim temperantia moderatur cupiditates delectationum gula & veneris, appetitum inferiorem ita rationi subiciens, vt etiam oblati occasionibus non plus quàm par est concupiscat: ita *mansuetudo* moderatur iram, subiciens rationi appetitum inferiorem, ita vt oblati irritantibus, in motum iræ non prorumpat, vel saltem iustum modum in eo teneat. Proxima igitur materia huius virtutis est ira, cui modum à ratione præscriptum veluti formam quandam imponit; nimirum, vt irascamur quando & cui oportet, quam ob causam, quantum, & quo modo oportet: & cum non irascendum, iram omnino comprimamus.

Hæc virtus multis locis commendatur in Scripturis, vt Ecclesiast. 10. *Fili, in mansuetudine serua animam tuam, & da illi honorem secundum meritum suum.* Psal. 36. *Mansueti autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.* & Math. 5. *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

Ad hanc colendam sex potissimum considerationes possunt nos impellere. Primò, Consideratio mansuetudinis diuine, quæ infinitis mortalium peccatis prouocata iram cohibet, & solita beneficia largissime effundere non cessat; iuxta illud Math. 5. *Qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.*

Secundò, Consideratio mansuetudinis Christi, *Qui cum malediceretur non maledicebat, cum patretur non comminabatur; tradebat autem indicanti se iniuste, vt ait B. Petrus Epist. 1. cap. 2. Qui etiam Matthæi 11. de se inquit, Discite a me quia mitis sum & humilis corde.* Hæc eius mansuetudo tota vita in conuersatione eum peccatoribus & rudibus enituit; sed maximè in iniurijs & contumelijs atrocissimis, quas toto tempore prædicationis, & præsertim in passione sustinuit, cum tamen facilimè se vindicare posset.

Tertium est, Consideratio nocuenti, quod sibi ipse infert, qui iniuriam facit. Hic enim se antè grauissimè lædit, quàm alteri nocere possit. nam ipsa nocendi voluntate coram Deo occidit suam animam, perdit æternam vitam, & reum se æternæ mortis constituit: *Coram hominibus verò dedecore & infamia se afficit, & multorum aduersus seipsum aperit ora, tibi que maiores texit coronas, & multos patientiæ ac magnanimitatis tuæ constituit præcones, vt pulchrè docet Chrysostomus Homilia 62. in Matth. Vnde rectè Psalm. 10. dicitur, Qui diligit iniquitatem, odit animam suam: nimirum, quia ante omnia illam grauissimè lædit. itaque magis commiseratione quàm ira dignus est: sicut si quis vt tibi talitrum inferat, vel pomum eripiat, per medios rueret enses, & in spicula se indueret, potius miserandus quàm plecten- dus esset.*

Quartum, Consideratio nocuenti, quod accipies, si illi irascaris, quod longè maius est quàm quidquid aduersarius inferre potuit. pulchrè enim à Chrysostomo demonstratum est; neminem lædi nisi à seipso. Itaque si irascaris, aduersarium iuuas, & crudelior tibi ipse es, quàm ille fuerit: si iram contines, irritum ipsius conatum reddideris, & illasum te custodieris, & præclare illum non solum viceris, sed etiam vltus eris. Docet hoc pulcherrimè Chrysostomus Homil. 85. in Matth. *illa, inquit, fulgentissima victoria est, qua*

Materia proxima mansuetudinis.

19 Incitamentum mansuetudinis. 1. Mansuetudo Dei.

20 3. Nocuentum, iniuri.

21 4. Noxæ irascens.

iniuriam inferentem, patiendo superasti. Sic scopuli fluctibus celsi facile ipsos dissoluunt: sic Sancti omnes praclaro coronati praconio, tropaea praclara statuerunt. hanc victoriam laboris expertem consecuti; non enim luctari te aut laborare oportet. Deus eas tibi vires concessit, ut non manu conserione, sed patientia vincas, &c.

5. Confideratio B. Thomae Mori.

Quintum est, Consideratio illa B. Thomae Mori: Vel bonus est, cui irasceris, vel malus. Si bonus, immerito illi irasceris, ut quem Deus amet, qui Dei sit amicus & filius. Si malus est, vel talis erit in aeternitate, vel mutabitur, & erit bonus: si semper erit malus, sat habebit miseriarum aeternis incendijs addictus, vnde magis commiseratione quam ira dignus; si vero in aeternitate futurus est bonus, iniquum est illi irasci, qui aeterna amicitia tibi futurus sit deinctus, Deoque charissimus.

22. 6. Bona mansuetudinis.

Sextum, Consideratio bonorum, quae mansuetudo secum adfert. Primo enim, facit similem Deo & Christo Domino, qui infinitam mansuetudinem erga peccatores praestant. Secundo, Meretur remissionem peccatorum, (iuxta illud Matthaei 6. Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater caelestis peccata vestra) & beatam patriae possessionem: vnde, Matth. 5. dicitur, *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*: nimirum terram viventium, de qua pelli non poterunt, ut D. Augustinus & alij communiter explicant. Tertio, Reddit vitam in hoc mundo tranquillam & pacatam: quod insinuat Psalm. 36. *Mansueti autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis*. quod etsi potissimum in futura vita impleatur, tamen etiam in ista locum habet. Et Ecclesiastici 3. *Fili, in mansuetudine opera tua perfice, & super gloriam hominum diligere*. quasi dicat, consequetur gloriam & amicitiam apud homines. Denique omnes paene mortalium turbae, dissensiones & bella ex ira procedunt, quam mansuetudo praecidit. Quarto, Reddit animam serenam, & idoneam percipiendae veritati, quam ira maxime perturbat & impedit. vnde Iacobi 1. dicitur: *In mansuetudine suscipite insinuum verbum, quod potest saluare animas vestras*. Mansuetudo enim facit ut homo non contradicat doctrinae veritatis, quod plerique ex commotione irae faciunt, vnde diuus Augustinus libro 2. de Doctr. Christi. cap. 7. ait: *Opus est mite scire, neque contradicere divinae Scripturae, siue intellecta, si aliqua vitia nostra percutit; siue non intellecta, quasi nos melius sapere, veriusque percipere possimus; sed cogitare potius & credere id esse melius & verius, quod ibi scriptum est, etiamsi lateat, quam id, quod per nos ipsos sapere possumus*. Vide D. Thomam art. 4. ad 1. Id ipsum confirmat experientia: nihil enim adeo impedit haereticos quod minus conuertantur ad fidem, quam iracundia in Ecclesiam Romanam, qua fit ut tranquillo animo eius doctrinam audire vel expendere nequeant.

DUBITATIO IV.

De ira & iracundia.

D. Thomas quest. 158.

23. Mansuetudini, sicut & aliis virtutibus, quae passiones moderantur, duo vitia opponun-

tur; ira vel potius iracundia (quae actum & habitum vitiosum irascendi designat) per excessum, & lentitudo per defectum. Ira per se nec bona est, nec etiam mala, sed quiddam indifferens, quo bene & male uti possumus; sicut & reliquae passiones. Malam non esse, vel ex eo constat, quia naturae est apprimè utilis ad ardua facta, & ad sui conseruationem. Sicut enim passio amoris data est homini ad boni prosecutionem: ita passio irae ad repulsionem malorum & nocentium; ne ea in re natura sit torpida & languida. Itaque habet eum locum in homine, quem miles in Republica. Vnde pulchre Nemesius lib. de Natura hominis cap. 21. dicit, *ἡν ὁ θυμὸς τὸ δειρποεικὲν ἐστὶ τὸ λογισμῶν, φράσιν ἐστὶν ἐπιτεταμένον*, *frans esse satellitium rationis*. Nec obstat quod rationem turbet, & sanum consilium ac iudicium de rebus impediatur; quia non debet excitari nec adhiberi nisi post consilium; nimirum quando veniendum est ad executionem: sicut miles non adhibetur nisi post Senatus vel Principis decretum; sed iubetur quietesce, donec accersatur ad opus. Deinde ira nihil est aliud quam appetitio vindictae: atqui vindicta bona est, si debito modo fiat.

Ira est quid indifferens. Utilitas ira.

Erit peccatum, si modum a ratione praescriptum non seruet, & tunc dicitur proprie iracundia, quam Aristoteles vocat *ὀργή*, distinguens eam a simplici ira, quae *ἔργη* dicitur. Dupliciter autem fieri potest ut ira praescriptum rationis non seruet. Primo, Ex parte obiecti, si iniustam vindictam appetas; ut ob causam non legitimam, vel maiorem quam oportet, vel absque publica auctoritate exequendam. Et hoc modo ex genere suo est peccatum mortiferum; quia contra proximi charitatem & iustitiam. Potest tamen esse veniale ob imperfectionem actus, quae spectatur vel ex parte voluntarij, ut cum motus irae perfectum rationis iudicium praeruit; vel ex parte obiecti seu materiae, ut cum quis modicam vindictam appetit; v. g. si parum trahas puerum per capillos, ut inquit D. Thomas: modicum enim instar nihili reputatur. Nec obstat quod ex genere suo dicatur mortifera; quia hoc intelligendum de actu profecto tam ex parte voluntarij quam ex parte obiecti, ut rectè explicat Caietanus; nimirum ut actus sit ex pleno iudicio rationis, & obiectum sit notabilis quantitatis: hoc enim modo accipiendus est actus, cum ex genere suo dicitur mortalis vel venialis.

24. Quale peccatum sit.

Secundo, Potest praescriptum rationis non seruari ex parte ipsius motus; ut si nimium interiorius irae exardescas, vel exteriorius eam per signa nimium patefacias. Hoc modo non est quidem ex genere suo mortale, potest tamen esse mortale, vel ratione affectus & praeparationis animi, quam inducit; ut si tantum irae accendaris, ut paratus sis aliquid facere, quod sit peccatum mortale: vel ratione scandali; ut interdum accidere potest in Praelatis, vel ijs qui in infidelibus conuertendis occupantur.

25

Dices, Omnis ira videtur esse peccatum mortiferum; nam Dominus Matth. 5. generatim dicit: *Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio*. Quibus verbis significatur, illum mereri condemnationem mortis, nimirum aeternae: nam *reus iudicio* Hebraeis dicitur, qui dignus est condemnatione, puta mortis: illa enim est praecipua, & absolutes dicitur condemnatio, & iudicium: vnde

26. Obiectio.

V v v 3 trans

translata ad tribunal Dei, designat damnationem aeternam.

Resp.

Respondeo, Dominum ibi loqui non de omni ira; sed de ea, quæ tendit ad homicidium: complet enim illud præceptum, Non occides; addens, non solum externum homicidium esse peccatum mortiferum in iudicio diuino, sed etiam occultam iram, qua quis proximi mortem optat: vt rectè D. Thomas art. 3. ad 2.

De eadem ira intelligendum id, quod sequitur, Qui dixerit fratri suo raca, qui dixerit fatue, &c. nimirum ex ira, qua mortem illius desiderat: vt idem D. Thomas aduertit art. 5. ad 3. ponit enim Dominus tres gradus ad homicidium. Primus est, Ira interna optans mortem proximi. Secundus, Eadem ira prorumpens in contumeliam; sed leuiorem. Tertius, Eadem erumpens in contumeliam grauem. In quarto est ipsum homicidium, & quodlibet aliud graue nocumentum.

27
Discrimen
ira ab odio
& inuidia.

Vt autem quale sit peccatum iræ, meliùs intelligatur, notandum est, illud per se minus esse peccatum, quàm odium vel inuidiam, vt docet D. Thomas art. 4. Odium enim appetit malum proximi, quia malum, & eo dumtaxat sine vt ei sit malè, illi enim malè esse apprehendit tamquam suum bonum. Hinc fit vt nulla mali mensura fatiatur, quia quæ per se appetuntur, sine mensura & termino appetuntur; sicut auarus appetit diuitias, & voluptuarius delectationes sine termino. Ira verò appetit malù alterius sub ratione iustæ vindictæ: nimirum, vt qui offendit, sentiat & debeat se malè fecisse, & ita fiat compensatio. Vnde non appetit malum alterius nisi secundùm certam mensuram; nimirum ad equalitatem iniuriæ, vt pœna sit commensura culpæ. cuius signum est, quòd si vindicta hanc mensuram exceperit, ira vertatur in misericordiam. Itaque spectat in obiecto imaginem quamdam iustitiæ, vt iustitiam vindicatiuam imitari videatur. Sicut enim hæc appetit malum proximi sub ratione iustæ vindictæ; sic ira sub specie & imagine iustæ vindictæ. sed in eo est discrimen, quòd iustitia illa regatur verâ prudentiâ: ira non verâ, sed imagine dumtaxat prudentiæ. vnde etiam in obiecto non spectat veram rationem iustæ vindictæ, sicut iustitia vindicatiua; sed speciem tantùm iustæ vindictæ. Inuidia dolet de bono alterius, quatenus id aliquo modo propriam excellentiam videtur obscurare. Vnde desiderat illi malum, nempe illius boni priuationem, vt suam existimationem & excellentiam illibatam conferuet; ac proinde affectu proprii boni mouetur. Vnde patet, inuidiam, quæ non appetit alteri malum vt ei sit malè, sed vt sibi sit bonè, esse minus quidem malum quàm odium, quod solum appetit vt alteri sit malè; maius tamen quàm iram: nam ira spectat imaginem iustitiæ: & omnis irascens iustam causam iræ suæ præterdit, qua se excuset. Vnde etiam iudicio generis humani minus probrosa aut inhonesta quàm inuidia, quæ nullam iustitiæ vel honesti speciem præfert. Ob eandem causam ira censetur honestior, seu minus dedecorosa quàm concupiscentia, vt supra dub. 2. num. 16. dictum est.

Ira imitatur iustitiam.

Inuidia.

28
Ratione
modi iræ
habet peculiarem
a ratione.

Aduerte tamen, etsi ira ex parte obiecti formalis sit minus mala vel minus dedecorosa quàm odium, inuidia, & concupiscentia; tamen ex parte modi, cum quo fit, habet præ reliquis passionibus peculiarem quamdam inordinationem. Pri-

mò, quia maximè rationem perturbat. Secundò, quia maximum in agendo habet impetum. Tertio, quia corpus maximè immutat, ad eò vt hominem furiosè belluæ similem efficiat. Vnde Proverb. 27. Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor; & impetum concitati spiritus ferre quis poterit? Et Gregorius libro 5. Moralium capite 31. Per iram sapientia perditur, vt quid, quòve ordine agendum sit, omnino nesciatur; sicut scriptum est; Ira in sinu stulti requiescit, quia nimirum intelligentiæ lucem subtrahit, cum mentem per mouendo confundit. Et infra: Nam ira sua stimulis accensum cor palpitat, corpus tremat, lingua se præpedit, facies ignescit, exasperantur oculi, & nequaquam recognoscuntur nos: lingua quidem clamorem format, sed sensus quid loquatur, ignorat. In quo itaque iste ab arreptus longe est, qui actionis suæ conscius non est? &c. Ratio est, quia sicut amor, desiderio & gaudio, deseruit languis; odio, timori, tristitiæ, melancholia; ita bilis deseruit iræ. Hæc enim, motu iræ insurgente, statim effervescent & concitatur, tamquam in malum præsens factura impetum. Motus enim spirituum & humorum respondent motibus animorum, propter mutua corporis & animæ consensionem, & illius ad hanc naturalem subordinationem. Rationem igitur perturbat, non solum, vt aliæ passiones, faciendo obiectum aliter quàm in se sit, apprehendi; sed etiam, quia suo calore spiritus accendit, & commouet: qui tamen vt functionibus mentis sint idonei, debent esse temperati & tranquilli; deinde quia nimirum calefactis humoribus sumi excitantur, qui caput opplent & offuscant. Dat impetum passioni, ratione caloris & incitationis: sicut enim passio bilem concitat, ita vicissim bilis concitata passionem auget per quamdam sympathiam, mediante tamen imaginatione, qua res vehementius apprehendatur. denique corpus immutat, quia calidissima: vnde accendit spiritus & sanguinem, & simul cum illis veluti foras contra malum ruitura, exterius, in vultu præfertim, & oculis, sese prodit.

Cur ira maximè perturbat mentem.

Notandum Secundò, ab Aristotele 4. Ethic. c. 5. poni quatuor species seu modos iræ; etsi D. Thomas art. 5. tres solum enumeret, secutus in eo Gregorium Nyssenum, vt potius Nemesium lib. de Natura hominis cap. 21. & Damascenum lib. 2. si dei Orthodoxæ, cap. 16.

29
Species iræ
apud Arist.

Prima est eorum, qui simpliciter dicuntur iracundi, Aristoteli ὀργιστοί, qui celeriter irascuntur, & quibus non oportet, & quam ob causam non oportet, & vehementius quàm oportet; sed paulò post placantur.

ὀργιστοί.

Secunda est eorum, qui dicuntur ἀπόρροιοι, id est, summe iracundi, qui celerimè, ad omnia, & ob quamuis causam iracundia exardescunt. Hi duo modi fundamentum habent in temperamento bilioso, & in copia humoris biliosi, eiusque feruore, & tenuitate. Hinc enim prouenit illa celeritas irascendi ad minimas qualibet occasiones. Hi, iuxta Gregorium libro 5. Moralium capite 32. accensis calamus similes, dum vocibus perstrepunt, quasi quosdam accensionis suæ sonitus reddunt, & cuius quidem flammam faciunt, sed protinus in fanilla frigescent.

ἀπόρροιοι.

Tertia est eorum, qui dicuntur πικρόχολοι, quasi πικρόχολος, amarobilarij, qui postquam excanduerint, propemodum sunt implacabiles. cuius ratio est, quia

πικρόχολος.

quia cum labore humore melancholico, diu tristitiam ex offensione conceptam retinent; & consequenter retinent iram, quæ tristitia quærit medicinam: tollitur autem illa tristitia, vel temporis tractu concocta & euascens; vel vindicta obtenta: vtrumque enim, & tempus & vltio, est tristitia illius medicina. De his intelligi potest quod ait Gregorius supra: *Aly lignis grauioribus durioribusque non dispares, accensionem tarde suscipiunt; sed tamen accensi semel, difficiliter extinguuntur: & quia se tardius in asperitatem concitant, furoris sui diutius ignem seruant.*

Xarvmb.

Quarta est eorum, qui *χαλμοι*, id est, *seui & difficiles*, qui numquam placantur, nisi iniuriam vlti sunt: non propter tristitiam, vt isti priores; sed quia imaginationem in vltionem defixam habent. His rectè aptaueris illud Gregorij: *Aly, quod nequius est, & citius iracundia flammam accipiunt, & tardius deponunt.* quamuis & hoc interdum in prioribus, nimirum *πικροχολοις*, locum habeat.

In prima igitur & secunda specie est inordinatio, ratione nimia celeritatis, qua fit vt rationis præscriptum non expectetur; quæ celeritas in prima est maior quam oportet, sed non summa: in secunda est summa, seu in summo gradu. In tertia & quarta specie est inordinatio ratione diuturnitatis; quæ in tertia quidem provenit ex tristitia, in quarta ex vehementi imaginatione vindictæ.

30
Diuisio
Nemesij &
Damasceni.

Nemesius loco citato tres iræ species constituit. Primam vocat *ὀργη* & *ῥαθυ*, quam excandescantiam vocare possumus; estque nihil aliud quam ira, principium & motum habens. Hæc primam & secundam speciem Aristotelis complectitur. Secundam vocat *μῦθος*, *παρὰ τὸ μέτρον*, quod diu maneat: quæ nihil est aliud quam ira inueterascens, & *simultas* dici potest. Hæc pertinet ad tertiam Aristotelis. Tertiam vocat *κρότος*, *ἀπὸ τῆς κείρας*, quod vindictam repositam habeat: quæ est ira obferuans occasionem vlciscendi. hæc inimicitia vocari potest, & pertinet ad quartam Aristotelis.

31
Qua ratio-
ne sint pas-
siones, &
qua vitia.

Possunt suprascripti modi considerari vel vt habent initium, & veluti fundamentum in naturæ dispositione: & sic sunt passiones, quæ per se moraliter nec bonæ nec malæ sunt. vel vt proueniunt ex dispositione voluntaria, aut aliquo modo à consensu voluntatis pendent: & sic sunt distincta peccata, habentia inordinationes specie distinctas, vt rectè ostendit Caietanus, & satis colligitur ex dictis. quod intellige de secundo, tertio, & quarto modo; nam primus & secundus non videntur specie, sed solam secundum magis & minus distincti.

32
Esse vitium
capitale.

Notandum Tertio, Iræ seu iracundiam poni à DD. vitium capitale; quia ordinariè plura alia ex eo nasci consueuerunt: idque duplici ratione. Primò, Ex parte obiecti, quod est vindicta, habens speciem iustitiæ: ratione cuius homines multa facere consueuerunt. nam & appetitui naturali, vt est depulsio mali; & rationali, vt habet specimen iustitiæ, est valde conformis. Secundo, Ratione illius impetus, quo mentem ad multa inordinatè agenda, & ad quiduis audendum vindictæ desiderio præcipitat. Huius vitij D. Gregorius libro 31. Moralium capite 31. recenset has sex filias: *De ira*, inquit, *rixæ, tumor mentis, contumelia, clamor, indignatio, blasphemæ, profe-*

Filia ira
sunt.

rentur. Quarum ratio, iuxta D. Thomam, sic accipi potest: ira potest tripliciter considerari. Primò, Vt est in corde: ibi parit *indignationem & tumorem mentis.* Indignatio est, quæ is, cui irascimur, contemnitur, & vilipenditur tamquam indignus à quo tale quid patiamur. *Tumor mentis* est quo seipsum irascens extollit, & alteri præfert. Facit enim ira vt is qui offensus est, se apprehendat vt magnum, & extollat; eum verò qui offendit, vt vilem, & contemnat. sic animalia in ira intumescent, & se extollunt.

Secundò, Vt est in ore; & sic parit *clamorem, contumeliam & blasphemiam.* Clamorem, faciendo vt vocem extollamus, multa inordinatè & confusè iactantes: *contumeliam*, iactando conuitia verborum in proximum, *blasphemiam* contra Deum.

Tertio, Vt procedit ad factum; & sic parit *rixas, seu pugnas*, & quæ ex rixis sequuntur, vulnera, homicidia, &c.

Notandum Quarto, Remedia iræ esse eadem, quæ sunt ad vincula ad mansuetudinem, de quibus dubit. 3. Inter omnia autem merito primum locum tenet consideratio illa qua perpendimus nobiscum, quoties & quam grauius ipsi Deum post infinita ab eo percepta beneficia offenderimus; & tamen quòd exigua vel nulla satisfactione oblata cupiamus nobis ignosci, & Deus promptè ignoscat. Quanta igitur impudentiæ erit, si fratri, qui nihil vel parum beneficij à nobis accepit, exigua in nos peccanti non condonauerimus? Deus decem millia talentorum ad primam petitionem statim nobis condonat: nos fratri pauca minuta nobis debenti non ignoscemus? Hanc considerationem proponit Dominus, Matth. 18. Secundum locum tenet exemplum Christi, qui tot & tantas iniurias ab ijs, in quos tanta beneficia contulerat, sustinuit: & ipsidem etiam veniam & pacem à Patre rogauit. Gregorius libro 5. Moral. cap. 32. duos modos frangendæ iræ recenset: *Primus, inquit, est, vt mens sollicita antequam quidlibet agere incipiat, omnes sibi, quas pati potest, contumelias proponat, quatenus Redemptoris sui probra cogitans ad aduersa se præparet, &c. Secundus est, vt cum alienos excessus aspiciamus, nostra, quibus in alios excessimus, delicta cogitemus. considerata quippe infirmitas propria, mala nobis excusat aliena, &c.*

33
Remedia
iræ.

Quod ad alterum extremum mansuetudini oppositum attinet, id proprio nomine caret; sed dici potest *lenitudo*, vel *stupor*; vitium non ita frequens. Aristoteles vocat *ἀσύνεσιαν*, quasi dicas, *Intra scintillam*, vel iræ vacuitatem; nimirum cum quis ira insensibilis est mali & iniuriarum, vt non excitetur ad iram, quando etiam secundum rectam rationem oporteret. Est autem id signum stoliditatis, iuxta Aristotelem, quia tales non videntur habere sensum mali, aut apprehendere iniuriam. quod intellige, si id à stupore quodam naturæ proueniat: secus, si philosophica consideratione & exercitio comparatum; vt in aliquo fortasse è Stoica disciplina, quæ omnem iram vult exclusam, & *ἀπάθειαν* profiteretur.

34
Alterum
extremum
per defectum.
Lenitudo.

Hæc tamen iræ vacuitas non est per se vitiosa. Sicut enim irasci non est per se bonum: ita nec iræ motu vacare, aut esse ad irascendum stupidum, est malum. Potest tamen esse vitiosum, quatenus est causa, vt quis defectu iræ & animolitatatis, prætermittat aliquod officium iustitiæ, vel cha-

35
Non est per
se vitiosa.

ritatis, ad quod erat obstrictus: vt monere, corrigere, castigare, retundere contumaces, occurrere malis, &c. In quibus etiam Dominus interdum ira vsus legitur; vt Marci 3. *Circumspiciens eos cum ira.* & Ioannis 2. cum eiecit vendentes de templo. Quando enim ad tale quid obligamur, si perse friget animus, & detrectet tamquam rem arduam, excitanda est ira, quæ addat calorem & audaciam; torpore illo excusso. Ea enim est humana conditio, vt sine huiusmodi stimulo & præsidio, ad ardua exequenda vix excitemur; nam ira est satellitium rationis; sine satellite in Repub. mala non impediuntur: nec sine ira ratio in homine contra malum strenuè insurgit. vnde in eiusmodi euentis non excitare iram, est vitiosum; & contrarium mansuetudini per defectum. mansuetudinis enim est non solum iram comprimere, sed etiam cum opus est, excitare & asumere: quamuis hoc nomen magis compressionem insinuet, illa tamen iræ vacuitas non habet distinctam malitiam à malitia quæ est in omissione officij debiti, cuius est causa: nam solum est mala, quatenus in ea omisso debita actionis censetur volita.

DUBITATIO V.

De clementia & crudelitate.

D. Thomas 9. 157. & 159.

Clementia est virtus mansuetudini affinis; non tamen eadem, iuxta D. Thomam. Distinguitur enim obiecto formali, & materia proxima. Mansuetudo enim proximè versatur circa iram, clementia circa vindictam externam. Illius officium est iræ imponere moderationem, & cum recta ratione conformitatem: huius verò diminueret, seu mitigare externam punitionem, quantum iustitiæ ratio patitur. Illa pertinet non minus ad subditos & infimos quàm ad Superiores: hæc propria est virtus Superiorum, & maxime Principum.

Dices, Eiusdem virtutis est moderari affectum internum, & opus externum, ad quod ille affectus inclinabat. Eadem enim virtus temperantiæ, quæ concupiscentias voluptatum carnis refrænat, etiam vltum externum temperat: & eadem fortitudinis virtus, quæ timorem & audaciam moderatur, etiam fugam & aggressionem dirigit. Similiter liberalitas, quæ diuitiarum cupiditatem, etiam externam largitionem moderatur. Idem cernitur in *modestia*, (prout est virtus circa honores mediocres occupata) magnanimitate, & magnificentia: ergo etiam virtus illa, quæ moderatur iram, nempe mansuetudo, etiam moderabitur externam punitionem, minuendo eam consentaneè suo affectui; ac proinde non distinguetur à clementia. Confirmatur, quia ira est cupiditas vindictæ & punitionis: at qui minuit cupiditatem vindictæ, hoc ipso etiam externam vindictam, quæ ex illa cupiditate sequitur, minuit.

Ob hoc argumentum videri posset alicui eadem habitus virtutis, qui quatenus temperat iram, dicitur *mansuetudo*; quatenus verò externam punitionem, *clementia*. Quæ sententia confirmari potest; quia vterque, nimirum mansuetus & clemens, videtur querere in seipso benignitatem quamdam

& suauitatem affectus in proximum, (vnde etiam vocantur lenes, & habitus eorum lenitas) & ex eodem affectu operari.

Nihilominus placet sententia D. Thomæ. Vnde respondeo, Dupliciter fieri posse vt quis incitetur ad maiorem vindictam quàm conueniat.

Primò, Ex impetu iræ. Et hoc modo vindictam minuit mansuetudo, vt rectè probat argumentum. imminuta enim vindictæ cupiditate, sequitur imminutio vindictæ. sicuti imminuta concupiscentia delectationum, sequitur moraliter imminutio in ipsarum vsu externo.

Secundò, Ex consideratione suæ potestatis, qua inclinatur ad intemperanter ea vtendum: ita enim est humanum ingenium, vt delectetur ostentatione potestatis, & aliorum sub se depressione, & miseria. Hoc modo mitigat punitionem clementia, quæ retinet animum, & ne tota potestate in vindicta inferenda vtatur.

Vnde patet, has virtutes diuersas rationes formales spectare. *Mansuetudo* enim vindictam mitigat ne obtemperet iræ, & quia id consentaneum animo iræ dominantis: *clementia* verò, quia id consentaneum & decorum homini, potestate in alium prædito.

Decet enim in malis pœnisque inferendis non vt tota potestate, sed aliquid remittere, & infra meritum punire: sicut è contrario in premijs conferendis honestum est etiam supra merita remunerare: vt benignitas præmio aliquid adiciat, & supplicio aliquid detrahat. Sic Deus dicitur punire citra condignum, & vltra condignum præmiare. Cum enim pœna sit malum, & præter Dei primæuam institutionem, decet eam minui quantum ratio boni patitur. Et è contrario cum præmium sit bonum, & ex primo Dei instituto ac intentione, decet illud augeri quantum iusta proportio & bona gubernatio permittit.

Ex his facile intelligas quid sit clementia. Seneca libro 2. de clementia, capite 3. sic definit: *Clementia est temperantia animi in potestate vltimæ scendi: vel lenitas Superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis.* Et infra: *Clementia, inquit, est moderatio, aliquid ex merita ac debita pœna remittens.*

Quæ definitiones idoneæ sunt, & insinuant, tria ad clementiam, vt in actum externum exire possit, requiri. Primò, Potestatem puniendi; quæ tantum reperitur in Superioribus: vnde hæc virtus est propria Superiorum, & maxime Principum, qui pœnas legibus definitas possunt mitigare.

Secundò, Vt mitior pœna irrogetur, quàm Iure irrogari posset. Est enim clementia quædam gratia & condonatio, non perfecta, (distinguitur enim à venia) sed ex parte, ita vt iustitiæ vindictæ officium non excludat, sed solum asperitatem non nihil mitiget.

Tertiò, Vt id proneniat ex animi lenitate; qua fit vt quis proximo benignè afficiatur, cuiusque commodis faueat, incommoda abhorreat. Itaque si quis pœnam fontu mitigat inductus pecunia, vel amicitia, vel timore; non erit formale officium clementiæ: quia non ex affectu huius virtutis, sed ex alio motiuo id facit. dicitur tamen actus clementiæ, quia ratione materiæ ad hanc virtutem pertinet.

Porro quæ ad clementiam moueant, præcipua sunt ista. Primum, Exemplum Dei, in quo maxime hæc virtus elucet, quàm exigua pœna sinit in hac

36
Distinctio
clementia,
& mansuetudinis.

37
Obiecto.

Esse eundem habitum.

38
Responf.
Videri distinctos habitus.

Spektant diuersa obiecta formales.

Mala minuenda, quia contra naturam.

39
Definitio
nes clementia.

Tria ad clementiam requiruntur.

40
Motiuum clementiæ.
1. Exemplum Dei.

hac vita innumerabilia peccata lūi, quorum singula aeternis cruciatibus merebantur? unde merito Psal. 144. *Suaui Dominus uniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius.* & Sap. 11. *Parcis omnibus, quoniam tua sunt Domine, qui amas animas. O quam bonus & suauis est Domine spiritus tuus in omnibus!* In futura vita etiam summam seueritatem exerceat, quatenus de pœna statuta nihil remittit; in eo tamen est aliquid clementiæ; quòd minorem statuit quàm iure potuisset, non continens in ira misericordiam suam; vt communiter Theologi tradunt.

2. Misericordia delinquentis.

Secundum est, Consideratio modi, quo peccatum commissum est; vt si perpetratum ex aliqua ignorantia, vel passione; quòd pertinet, si ex paupertate, ex praua institutione, ex graui tentatione, si iniuria prouocatus, si ex ebrietate vel inconsideratione. hæc enim omnia apta sunt flectere animum ad clementiam, & ad mitiora in pœna statuenda.

Tertium, Cogitatio illa, qua quisque apud se statuere debet, similia vel grauiora fortasse se perpetraturum fuisse, si diuina gratia destitutus, & in similibus occasionibus deprehensus fuisset. nullum enim peccatum facit homo, quod non faceret alius homo, nisi iuuaretur ab eo, per quem factus est homo, vt quodam loco diuus Augustinus ait.

Quantum est, Clementiæ fructus: conciliat enim Principi amorem subditorum, præstat ei securitatem, & confirmat regnum. Vnde Prou. 28. dicitur: *Misericordia & veritas custodiunt regem, & clementia roboratur thronus eius.* Econtrariò crudelitas alienat animos, parit odia, & inimicos plurimos, à quibus assidua pericula & euersio status impendunt. *Sicut enim præcisæ arbores plurimis ramis pulululant; ita Principis crudelitas auget numerum inimicorum,* vt rectè quodam loco dixit Seneca.

41 Quando videndum seueritate. 1. In militaria.

Aduerte tamen, quibusdam euentis bono publico magis expedire seueritatem quàm clementiam. Est autem seueritas inflexilis animi rigor; nihil de merita vel statuta pœna remittens. Hac vtendum, Primò; *In militaria*: hic enim omne erratum capitale est; propter publicum periculum. vnde exactè disciplina seruanda; vt si semel peccatum fuerit, saltem non contingat secundò, vt quidam ait; quod absque rigore fieri non potest. Accedit, quòd illa hominum colluuius, nisi seueritate & præfractis imperijs regi non possit. Refert in hanc sententiam nonnulla Valerius Maximus lib. 2. cap. 2. & lib. 6. cap. 3. & Lampridius in Alexandro Seuero. sed in primis memorabilis fuit seueritas disciplinæ militaris in Aureliano Imperatore, quæ ita militi formidolosa erat, vt post vnã castrensem animaduersionem nemo sub eo deliquerit amplius. Illius epistola ad Tribunalium militum; quem præsidio præfecerat, talis extat: *Si vis Tribunus esse, imò si vis viuere, manus militum contine. Nemo pullum alienum rapiat, ouem nemo attingat, vnã nullus auferat, segetem nemo deterat: oleum, sale, ligna nemo exigat: sua quislibet sit annona contentus. Hostili præda, non pronincialium lacrymis ditescant: arma deterfa sint, calceamenta fortia: noua vestis veterem excludat: stipendium habeat in baltheo, non in pompa.*

Disciplina militaris.

2. In præfectos.

Secundò, In præfectos & ministros iustitiæ, præsertim qui muneribus corrupti iustitiã per-

uertunt; & ius omne venale habent. Hi enim potestate publica, qua, tamquam sacrosancta, castissimè vti deberent, abutuntur ad oppressionem innocentium, & priuatum compendium. Huius seueritatis præclarum exemplum refert Herodotus in Terpichore, seu lib. 5. & Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. attingit. *Otanem,* inquit Herodotus, *Darius Rex ora maritima præfecerat. Huius patrem Sisannem vnũ e regis Iudicibus, quòd iniuste ob pecuniam iudicasset, Rex Cambyses, qui ante Darium fuit, interemit, interemptoque de re actum corum in lora concidit, quibus tribunal, in quo ille sedens iudicabat, intendit, ibidemque filium eius Otanem sedere Iudicem iussit, atque in memoria habere, in quo tribunali iudicaret.*

Tertio, Cùm populi ingenium est malignum & refractarium, ita vt in officio aliter contineri nequeat. Ob hanc causam tota lex vetus, cuius ipse Deus erat auctor, & qua populum Iudaicum regi volebat, erat seuera, & acres pœnas infligebat, vt pro adulterio, pro violatione Sabbati, pro esu panis fermentati tempore Paschatis, &c. pœnam mortis: quia populus iste duræ cervicis erat, vt Scriptura loquitur. Item quando crimen ex pura malitia commissum: tunc enim clementiam non meretur. Denique seueritate vtendum, quando id magis iudicatur expediens vel ad emendationem delinquentis; vel certè ad publicam disciplinam faciendam. hic enim est finis punitionis: ac proinde mensura vindictæ hinc capienda. finis enim est mensura eorum, quæ sunt ad finem. alioquin decet vt animus ex se propensior sit ad clementiam, eamque adhibeat, quando bonum publicum, vel correctio delinquentis aliud non postulat.

Clementiæ opponuntur duo extrema, *Crudelitas* per excessum, & *Nimia lenitas* per defectum. *Crudelitas* nihil est aliud quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sicut enim clementia minuit pœnam quantum ratio permittit, ita crudelitas illam supra iustum modum exaggerat: idque ex animi quadam asperitate, malo alterius minimè compatientis.

42 Vitiū opposita clementiæ.

Supponit hoc vitium in opere suo potestatem puniendi siue legitimam, siue vsurpatam. nam in eo consistit, quod in vsu istius potestatis modus excedatur, dum pœna maior infligitur quàm culpa meretur. Secundò, Supponit etiam causam, nimirum iniuriam quæ vindicetur, aut delictum quod puniatur. Vnde Seneca libro 2. de Clementia cap. 4. *Illos, inquit, crudeles vocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicut in Phalaris, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sauisse.*

Crudelitas enim est excessus in pœnis exigendis. pœna autem delictum vel speciem delicti supponit. ita crudelitas propriè respicit ad aliquam culpam, & præterdit speciem quamdam iustitiæ.

Dices, Quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen videntur, tamquam qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi causa occidunt; nec interficere contenti, sæuiunt, vt Busris ille; & Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt: ita Seneca obijcit.

43 Obiectio.

Respondeo cum eodem Seneca, Tales non tam esse crudeles quàm feros, & vitium eorum feritas.

Respons. Feritas.

rem, cui voluptati est scruitia. Sicut enim immanes belluæ dilaniant homines, & ea re delectantur, nullam iustitiæ aut rationis speciem attendentes, sed solum voluptatem patius: ita qui non vindictæ causâ (quæ aliquam iustitiæ imaginem præfert) cruciatus inferunt, sed quia tormentis & sanguine humano delectantur, merito dicuntur *feri & scævi*, utpote belluis quàm hominibus affectu & truculentia morum similiores. tales se præstant quidam hæretici in Catholicos, præsertim Sacerdotes, inuitatis supplicii eos afficientes, non ut puniant aut vindicent aliquam iniuriam, (quæ enim iniuria est, antiquam religionem toto orbe diffusam, & tot sæculis florentem colere?) sed ut animum tormentis & sanguine eorum expleant. Latronum scruitia, qui propter compendium homines torquent & occidunt, magis ad feritatem quàm ad crudelitatem referenda est: quia non vindictæ aut punitionis causâ faciunt, sed sui commodi, sicuti immanes feræ, quæ ob partum occidunt.

44
Nimia lenitas.

Alterum extremum clementiæ oppositum est *nimia lenitas*. Hæc inconsultè poenam mitigat, vel omnino remittit, etiam cum bonum delinquentis, & exemplum aliorum aliud requirit: vitium non minus Reipublicæ perniciosum quàm crudelitas. Inde enim criminosi, & turbatores pacis publicæ inualefcunt, vulgò tamen *clementia* vocatur, cum potius crudelitas sit in Reipub. quàm clementia in priuatos. Prouenit hoc vitium ex nimia alieni mali compassione; cum fortuna & calamitas quam patitur, non causâ spectatur, hanc Seneca vocat *miseriordiam*, nomine non satis in eum sensum, præterquam apud Stoicos, vsitato, potest etiam provenire ex nature quadam lenitudine & stupore, culpæ magnitudinem non percipiente; de quo supra dubit. 4. denique ex amore alicuius commodi vel timore incommodi, ut cum Iudex muneribus corruptus, vel metu officij amittendi impulsus fontibus parit, quamuis hic non tam sit vitium nimie lenitatis, quàm auaritia vel ambitionis.

DVBITATIO VI.

Quid modestia, & quæ eius species.

D. Thomas quest. 160.

45
Modestia.

Modestus vocari solet, qui intra modum & limites sui status, ingenij, & fortunæ se continet, suo modulo contentus. Vnde *modestia* est virtus qua quis hanc mediocritatem, in se amat & præstat, motus suos internos & externos, & omnem rerum suarum apparatus intra mensuram sibi congruam coercens. Hinc patet, modestiam esse affinem & annexam temperantiæ. Sicut enim temperantiæ moderationem adhibet in ijs, in quibus difficillimum est adhibere, nimirum in delectationibus tactus: ita modestia in alijs quibusdam modum ponit, ubi id minus quidem est difficile, tamen ad rectè præstandum opus est virtute. D. Thomas huius virtutis quatuor statuit species, *humilitatem, studiositatem, modestiam motuum exteriorum, & modestiam externi apparatus*. Moderatis enim delectationibus carnis per *temperantiæ*, & impetu iræ per *mansuetudinem*; quatuor supererant, quæ potissimum moderatione

quadam, & intra certos limites restrictione egere videbantur. inter quæ Primum est, motus animi ad excellam, ad quem coercendum est *humilitas*. Secundum, Nimium desiderium cognitionis, præsertim curiosæ: hos refranat *studiositas*. Tertium, Motus & gestus externi corporis: hos componit *modestia morum*. Quartum, Externus cultus & apparatus in vestibus, conuiujs, suppellectili: hunc moderatur alia quædam modestiæ species, quæ *modestia cultus* dici potest.

DVBITATIO VII.

Quid sit humilitas, & quod eius officium.

D. Thomas quest. 161.

Humilitas ab humo dicitur, quia per illam ad ima, & veluti ad humum vsque deprimitur. Dupliciter autem id fieri potest, 46
Humilitas duplex.

Primo, Si contra voluntatem ab alio depressus sit; & hoc modo humilitas est poena: sicque dictum est, *Omnis qui se exaltat humiliabitur*.

Secundo, Si quis sua sponte ex consideratione suorum defectuum se deprimat; & hoc modo est virtus; quæ variis modis definiti potest. D. Thom. art. 1. ad 1. *Humilitas*, inquit, *est virtus, qua quis defectum suum considerans, se in infimis secundum vis definitum suum continet*. Idem ad 2. *Est laudabilis sui uis ad ima deiectio*. Ioannes Rusbrochius lib. de Præcipuis virt. cap. 1. *Humilitas est animi demissio, id est, interna quadam & profunda cordis & animi coram celsissima Dei maiestate inclinatio & submissio*. Apustimè D. Bernardus lib. de Gradibus humilitatis, in principio: *Humilitas est virtus, qua quis verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit*.

Ex quibus patet, humilitatem supponere cognitionem sui, id est, suæ imperfectionis, sui que defectus. Hæc *sui cognitio* comparatur, dum quis se coram Deo & Angelis constituit, considerat qualis sit tum animo, tum corpore: quàm ignorans, quàm ad malum pronus, ad bonum lentus & infirmus, quàm rebus infimis addictus, quàm leuis & instabilis: quantis peccatis obnoxius, quantis miseris subiectus, quàm in Deum ingratus: præterea se ex se nihil boni habere, nihil posse, nihil esse: sua omnia assidue à diuina bonitate pendere, sicut imago in speculo pender ab obiecto, sicut pondus suspendum in aère à manu tenentis; sicut lumen à sole, & sicut umbra à corpore; denique sine assiduo Dei influxu se in nihilum ruere.

Dixi, Coram Deo hanc considerationem faciendam; quia *ad illud lumen veritatis constructus homo, se ipsum & sine dissimulatione inspicit, & sine palpatione diuiduat*, ut inquit D. Bernard. Sermone 42. in Cantica. Sicut, ut quis nauos omnes sui corporis perfectos habeat, se ipsum soli exponit, ut in eius lumine omnia detegantur.

Hac cognitione posita in intellectu, sequuntur in voluntate multi affectus & motus, qui sunt humilitatis actus & functiones. 48
Actus humilitatis.

Primo, Vilipensio & contemptus sui, per quem se, quoad ea quæ ex seipso habet, nihil æstimer.

Secundo, Reputat se omnibus Dei donis indignum, & ad omnia ineptum: idque sine falsitate, ut docet D. Thomas art. 6. ad 1. talis enim reuera est secun dum ea, quæ ex seipso habet.

Tertio,

Tertio, Hinc sequitur, vt veritatis amore impullus, non cupiat ab alijs magni æstimari, honorari, vel laudari: quia videt id sibi non congruere, sed ei à quo omne bonum accepit. Vnde cum Apostolo dicit: *Regi sæcalorum immortalis & inuisibilibi soli Deo honor & gloria.* non enim imago vel pictura laudem meretur, sed pictor: nec olla, sed plattes.

Quarto, Quantum in ipso est, desiderat etiam vilis haberi, & ab alijs contemni: talem enim cupit se ab alijs iudicari & æstimari, qualem se veritatis sententiã, & in oculis Dei nouit esse. Vnde D. Bernardus Serm. 16. in Cantica: *Verus humilis vilis vult reputari, non humilis predicari: gaudet contemptu sui, hoc solo sanè superbus, quod laudei contemnat.* Dixi, quantum in ipso est; quia non semper expedit vralij nostros defectus nouerint, aut nihili nos æstimet; propter ædificationem, & fructum aliorum: vt diuus Bernardus Sermone 42. in Cantica notat.

Quinto, Cum videt se magni fieri vel honorari, dolet; nec illum honorem in animo sibi attrahit, imò nec admittit, nisi forte ratione officij aut doni quod habet; & ita illum in Deum, saltem implicitè, refert.

Sexto, Conferendo se alijs, cœset se omnibus viliozem & deteriozem: considerat enim se iuxta ea quæ ex seipso habet; alios verò secundùm ea quæ ipsi ex Deo, & sic illos sibi præponit; vt benè D. Thomas art. 3. declarat. Hoc enim est ingenium humilitatis, in se inueneri sua mala, in alijs, eorum bona: sicut è contrario superbiæ indoles est, intendere in sua bona, & in aliorum mala, quilibet autem secundùm sua est deterior quàm sunt alij secundùm ea quæ sunt Dei; vt benè docet Anselmus lib. de Similitudinibus c. 109. & diuus Thomas art. 6. ad primum, & Caietanus ibidem contra Martinum.

Septimo, Subiicit se Deo veluti infinitum machipium, vel potius, sicut testa figulo, & opus suo factori, vt de se disponat pro suo beneplacito in omnibus, præsertim quæ ad hanc vitam pertinent: verbi gratia, quod ad paupertatem vel diuitias, sanitatem vel morbum, infamiam vel gloriam, mortem vel vitam attinet. vnde I. Petri 5. *Humiliamini sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis.*

Octaudo, Subiicit se hominibus propter Deum, finens se ab illis tamquam instrumentis Dei gubernari. Vnde I. Petri 2. *Subiecti estote omni humane creaturæ propter Deum, sicut Regi; quasi præcellentis, &c.*

Nono, Denique in externis rebus & functionibus, quantum in se est, amplectitur semper id quod est abiectius & minus honoratum, v. g. locum inferiorem in confessibus; latus sinistrum in congressibus, locos simpliciores, officia vulgò minus honorata, vestes, suppellectilem, &c. In vsu tamen externo debet habere rationem decori & officij, quod gerit, vt antè dictum est. Hæc sunt actiones humilitatis, & hoc ferè ordine ad ipsam virtutem comparantur, ab eaque procedunt.

Notandum est, à D. Bernardo Sermone 42. in Cant. duplicem humilitatem distingui, alteram iudicij, quæ adhuc imperfecta est: alteram affectus, quæ perfecta. Iudicij humilitas est, qua quis seipsum ad lumen veritatis intuens agnoscit suam vilitatem, & se coram Deo demittit; non tamen

vult ab alijs vilis haberi aut contemni, sed potius magni æstimari & honorari. Dicitur *iudicij*, non quòd nullo modo transeat ad effectum; (demittit enim se in abscondito coram Deo) sed quia non ita efficaciter transit, vt sicut se vilem iudicet, sic quoque ab alijs vilis haberi cupiat. vnde potissimum in iudicio remanet. Affectus humilitas est, qua quis etiam ab alijs talem se haberi cupit, qualem se coram Deo cognoscit. De his ita Bernardus loco citato: *Est humilitas; quam nobis veritas parit, & non habet calorem: & est humilitas, quam charitas format & inflamat: atque hæc quidem in affectu, illa in cogitatione consistit. Et tenim tu, si temeripsum intus ad lumen veritatis & sine dissimulatione inspicias, & sine palpatione diiudices, non dubito quin humilieris; & tu in oculis tuis, factus vilior tibi ex hac vera cognitione tui: quamuis necdum fortasse id esse pararis in oculis aliorum. Eris igitur humilis, sed de opere interim veritatis, & minime adhuc de amoris infusione. Nam si veritatis ipsius, que te tibi veraciter atque salubriter demonstrat, sicut splendore illuminatus, ita amore affectus suis: voluisses proculdubio, quod in te est, eandem de te omnes tenere sententiam, quam ipsam apud te veritatem habere cognoscis. Et infra reprehendit eos, qui solam iudicij seu veritatis humilitatem habent. Pondus, inquit, & pondus, abominatio est apud Deum. Quid enim? Tu te depretiaris in secreto apud teipsum, veritatis trutina ponderatus: & foris alterius pretij mentiens, maiori te pondere vendis nobis quàm ab ipso accepisti? Time Deum; & noli hanc rem pessimam facere, vt quem humiliat veritas, extollat voluntas: hoc enim est resistere veritati, hoc pugnare contra Deum, &c.*

Dices Primò, Humilitatis est cohibere affectum, ne feratur ad excelsa supra conditionem & proportionem hominis: atqui idem præstat magnanimitas; ergo non videtur distingui à magnanimitate. Ob hoc argumentum Martinus ponit humilitatem virtutem reipsa non discrepantem à magnanimitate, sed fallitur; vt rectè ostendit Caietanus. Primò, Quia virtutes ex principalibus functionibus suis distinguendæ sunt: atqui principalis functio magnanimitatis est, non coercere affectum, sed impellere ad ardua & magna, quibus homo est dignus; secundariò autem retrahit ab his, quæ dignitatem ipsius superant. Humilitatis autem primarium munus est non impellere, sed retrahere animum inordinatè ad excelsa tendentem, & intra suam mensuram coercere, vt iis, quæ hominis vilitati congruunt, acquiescat. Itaque hæc virtutes contrario modo procedunt; magnanimitas impellendo ad ardua, quæ sua difficultate animum absterrent, & desperationem iniiciunt: humilitas retrahendo à magnis, quæ splendore & excellentiã suã animum alliciunt. Itaque ad quod magnanimitas affectum impellit, ab eo humilitas retrahit, licet sub diuersa ratione. Deinde etiam si magnanimitas secundariò à quibusdam animum retrahat, à quibus retrahit etiam humilitas, sub alia tamen ratione formali id facit. Illa enim retrahit animum à quibusdam excelsis, quatenus superant proportionem, quam habet homo ad illa ex parte donorum Dei: (non enim vult magnanimus maiora quàm ipsi ratione donorum, quibus præditus est, congruant) hæc verò retrahit animum ab omnibus excelsis, quatenus superant proportionem, quam habet homo ex parte

Affectus.

Humilis de opere veritatis, & de charitate veritatis.

Obiectio 1. An distinguitur à magnanimitate.

Responsi.

49
Duplex
humilitas.
Iudicij.

parte sui. Ratio itaque coercendi & retrahendi animi est diuersa, nimirum excessus obiecti respectu eius, quod homo habet à Deo: & excessus obiecti respectu eius, quod homo habet ex seipso. Hunc respicit humilitas, illum magnanimitas. Vide Caletanum art. 1. ad secundum.

51. **Obiectio 2.** An humilitas impediatur magnanimitatem. **Respon.** Dices Secundo, Si humilitas coercet affectum ne feratur ad aliquid, quod est supra proportionem & mensuram hominis, quam ex seipso habet; ergo non permittet hominem quidquam magni agere, conari, vel appetere; quia omne bonum luperat hanc proportionem; ac proinde impedit præcipuam functionem magnanimitatis.

Respon. Respondeo, Non posse hominem quidquam appetere, vel conari, tamquam ipse per ea quæ præcisè ex se habet, eo sit dignus, aut illud possit efficere: potest tamen, quatenus per id quod accipit à Deo, sufficientem ad illud proportionem habet. Hinc fit vt is, qui ex se est humillimus, ex dono Dei sit summè magnanimus. Et enim ex se nihil possit, nulloque bono aut honore dignus sit; tamen ex dono & auxilio Dei plurima potest, (iuxta illud Apostoli: *Omnia possum in eo, qui me confortat*) & maximis bonis honoribusque dignus est, & se dignum iudicat. Declarat hoc Gregorius lib. 6. in 1. Regum cap. 3. explicans illa verba cap. 16. *Adhuc reliquus est paruulus, & pascitur oues.* Merito, inquit, paruulus iste dicitur oues pascere, quia electus quisque humilis est, & sterilis non est; quia quotidie magna agit, sed de se magna non sentit. Merito ergo non solum paruulus, sed pastor asseritur; quia qui verè humiles sunt, foris se deiciunt, sed per interuam societate in summis & æternis pascuis immorantur; nam scriptum est; *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Quæ autem gratia, nisi vt summa videant & cognoscant, cognoscant & diligant, atque ad ipsa delecta quasi fortes & pingues currant.* Idem cernitur in omnibus beatis. sunt enim & ex se humillimi, & ex donis Dei summè magnanimi. Imò nulli sunt magis magnanimi, quàm illi qui verè sunt humiles. Cùm enim non suis viribus, sed Dei tantum auxilio, cui se penitus subiecerit, nitantur, eiusque omnipotentiam & bonitatem assidue cogitent; nihil est quod hac ratione illis impossibile aut valde arduum appareat; ac proinde etiam quiduis aggredi, cùm honor Dei postulat, non dubitant. Exemplo nobis sunt maximi quique Sanctorum, & in primis Apostoli, qui stupenda, Deo confisi, sunt aggressi, & perfecerunt. Itaque humilitas non reddit segnem, aut timidum, aut pusillanimum, sed ad veram animi magnitudinem disponit, mundi magnanimitas, quia suis viribus nititur, superbia potius est, quàm magnanimitas.

52. **Fundamentum humilitatis.** Ex dictis colligi potest Primò, Fundamentum humilitatis esse notitiam sui, quæ vt sit perfecta, postulat etiam cognitionem Dei; vnde fit vt coniunctissima sint humilitas & charitas: sicut cognitio sui & cognitio Dei non possunt à se inuicem separari. humilitas enim sequitur cognitionem sui, charitas cognitionem Dei. Itaque rectè dictum à D. Augustino: *Nouerim te, nouerim me; vt amem te, & contemnam me.*

Secundò, Hanc virtutem esse non in intellectu, sed in voluntate. Inclinat enim voluntatem vt se intra mensuram sui suppositi contineat, nec ad aliquid per motum spei vel desiderij supra illam feratur.

Tertiò, Obiectum huius virtutis esse id, quod congruit nostræ vilitati. hoc enim est quod per humilitatem & interius appetitur, & exterius agitur.

Dices hoc non esse appetibile, esse enim vile vel probrosum, non est bonum neque laudabile, ac proinde non potest esse obiectum virtutis; quod debet esse honestum & honore dignum. Hæc res non videtur satis à Doctoribus explicata.

Respon. Respondeo tamen, Id quod vile est, non esse quidem per se expectandum, aut honestum; posse tamen sub alia consideratione, honesti rationem induere. Primò, Si spectetur vt est congruens nostræ conditioni: honestum enim est amplecti sibi congruentia. In hac tamen congruentia non consistit totum bonum & honestum humilitatis: non enim per se est magnæ laudis vilem vilitatem amplecti, quod hæc ipsi congruant. Itaque adhuc vltior ratio formalis requiritur, respectu cuius prior illa se habeat in partem fundamenti quasi materialiter. Secundò igitur, Id quod vile est, seu amplecti vilitatem, potest honesti rationem induere, vt est professio quadam seu testificatio nostri nihili, qua profitemur nos ex nobis nihil boni habere, nihil posse, nihil esse: & consequenter omne bonum nostrum esse ex Deo, ad ipsum veluti auctorem omnia referenda, in ipsum omnem laudem & honorem, qui nobis tribuitur, refundendum. Hoc ipso enim quo nostram vilitatem profitemur, tacitè etiam significamus omne bonum nostrum Deo assignandum. Sub hac igitur ratione vilitatis & probrota sunt obiectum humilitatis, quatenus nimirum per illa nostram fortem, & tacitè diuinam in nos benignitatem testatur: quod sanè honestum est, & valdè laudabile; tum quia est professio veritatis, maximè in vita necessaria: iuxta illud; *Nosce te ipsum*: tum quia id redundat in honorem Dei, vt dictum est.

Quarò, Hinc patet, humilitatem sic rectè definiri: *Humilitas est virtus inclinans nos ad nostram vilitatem signis vel factis profitendam.* Signis siue internis, siue externis; vt locutione spiritali, vel corporali submissione corporis, prostratione humi, genuflexione, &c. *Factis*, vt humilibus obsequijs, humili loco, humili sodalitate, &c.

Nec obstat, quod humilitas non solum inclinaret in hanc professionem, vt procedit ab ipsius supposito, sed etiam amet illam vt procedit ab alio, & auerteretur quod illi est contrarium: (humilis enim non solum se ipse vilipendit, & variis modis suam vilitatem testatur; sed etiam gaudet & amat contemni ab alijs, & laudari dolet.) Hoc, inquam, non obstat: quia virtus bonum sui obiecti amat non solum in suo supposito, sed etiam in quouis alio, & vbi cumque illud inuenit, quamuis primariò in illud inclinaret, vt à proprio subiecto procedit.

Iuxta hanc definitionem facile est omnes supradictos actus humilitati assignare, & ostendere quomodo ab ea procedant. in omnibus enim illis est professio suæ vilitatis, vel certè inclinatio & amor in illam, iuxta modum nunc explicatum.

Quintò, Colligitur, humilitatem esse virtutem valdè excellentem. Primò, Quia inclinatur ad subiciendum nos Deo in omnibus, & nostris superioribus tamquam Dei instrumentis. Cùm enim inclinat

Obiectum humilitatis.

53

Obiectio.

Respon.

Quo modo illud obiectum sit expectandum & honestum.

54

55

Excellentia humilitatis.

incli-

inclinat generatim ad omnia, quibus nostram vilitatem testamur, maxime inclinatur in hanc subiectionem, per quam vniuersalius nostrum gradum profitemur. Hoc modo intelligendus est diuus Thomas articulo 4. cum excellentiam humilitatis in eo constituit, quod ordinationi iustitie legalis faciat hominem bene subiectum in vniuersali quantum ad omnia; cum qualibet alia virtus moralis id faciat solum quantum ad aliquam materiam specialem. Secundò, Quia, vt dictum est, eo ipso, quo profitemur nostram vilitatem, & nihil boni nos habere ex nobis, implicite testamur omne bonum nostrum esse à Deo; & ita Deum honoramus.

Itaque humilitas inclinatur ad quosdam actus, qui tacitam continent religionem, cum implicite Deum honorent; etsi non ex formali affectu religionis procedant. sicut enim actus Religionis primariò & formaliter continent professionem diuinæ excellentiæ, secundariò verò & quasi materialiter professionem nostræ vilitatis, & vt ita dixerim, infirmitatis: ita è contrario præcipuus actus humilitatis (qui est vilipensio sui, & veluti annihilatio coram diuina maiestate) continet formaliter & primariò professionem nostræ vilitatis; secundariò verò & ex consequenti, professionem diuinæ excellentiæ. Tertio, Denique signum excellentiæ virtutis huius est, quod Philosophi eam non agnouerint. Non enim intellexerunt, nisi fortè per paucos, quomodo homo nihil ex se boni, sed solum defectum & malum habeat: & quo modo omne bonum ex liberali Dei munere dependeat.

56 Aduerte tamen, hanc virtutem non esse præstantiorem Theologicis; quia hæc proximè nos Deo coniungunt: neque religione; quia præstantius est Deum colere, eique honorem & reuerentiam exhibere, quam suam abiectionem profiteri, & cohibere se ab inordinato affectu excellentiæ. Ob eandem causam non est præstantior obedientiæ; quia hæc bene ordinatur ad totam legem, illum legi conformans: neque Iustitiæ legali; quia vel hæc non distinguitur ab obedientia, vt supra lib. 2. cap. 1. dubit. 5. ostensum est: vel si distinguitur, respicit bonum commune, & ad omnia, quæ ad bonum commune pertinent, rectè nos ordinat. Humilitas verò non conformatur nos formaliter legi, neque intendit bonum commune; sed facit hominem bene subiectum Superiori, & ordinationi tum legis tum Iustitiæ legalis, vt diuus Thomas art. 5. in corp. indicat. Est tamen præstantior fortitudine & temperantia, vt docet Caietan. art. 5. sub finem, ex sententia D. Thomæ; quia in illa maius bonum rationis cernitur. reddidit enim humilitas hominem subditum & patulum bono rationis, non in hac vel illa materia, sed vniuersè: quod est præstantius quam rectè se habere circa pericula mortis vel voluptates tactus. Ob eandem rationem videtur etiam præstantior Iustitiæ particulari, etsi Caietanus dissentiat. Notandum tamen, has virtutes non posse exactè inter se comparari, cum habeant proprias excellentias diuersorum generum, quibus se mutuo excedunt, & exceduntur. vnde quæ vna ratione videtur præstantior, altera est inferior.

57 Incitamenta humilitatis præcipua sunt tria. Primum, Ratio veritatis. hæc enim si ad eum libellam nos appenderimus, quodammodo ad hu-

mitatem nos cogit. Quis enim dum suam vilitatem, prauitatem, imbecillitatem, suamque nihilum intuetur, se magni aestimare queat? vt supra ex D. Bernardo ostensum est.

Secundum, Exemplum Christi, qui etsi omnium esset summus, tamen in natura humana fuit humillimus, Matth. 11. *Tolite iugum meum super vos; & discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Vbi allicit omnes ad suam capeffendam disciplinam, ex eo quod cum ipse sit mitis & humilis, consequens etiam est, vt eius disciplina, eiusque iugum suaue sit & onus leue: mitis enim & humilis aspera & intolerabilia non imponit. Diuus Augustinus lib. 14. de Ciuit. cap. 13. *Nunc in ciuitate Dei & ciuitati Dei in hoc seculo peregrinanti maxime commendatur humilitas; & in eius rege, qui est Christus, maxime predicatur, contrariumque huic virtuti elationis vitium in eius aduersario, qui est diabolus, maxime dominari Sacris literis edocetur.* Hæc humilitas mirificè elucet in tota eius vita & passione, tamquam in absoluto quodam exemplari. Vnde merito Ecclesia in Collecta dicit, *Deus, qui ad imitandum humilitatis exemplum, Saluatorem nostrum carnem sumere & crucem subire fecisti, &c.*

Dices, Non videtur Dominus verè humilis fuisse interno iudicio, sed solum externa conuersatione. humilitas enim supponit iudicium vilitatis & imperfectionis sui: atqui Dominus non poterat se vilem aut imperfectum iudicare. Confirmatur ex diuo Bernardo Sermone 42. in Cantic. *Ipsè, inquit, se exinanuit, ipse se humiliavit, non necessitate iudicij, sed nostri charitate, poterat nimirum vilem se & contemptibilem demonstrare, sed planè non reputare, quoniam sciebat seipsum. Voluntate proinde humilis fuit & non iudicio, qui talem se obtulit, qualem esse nesciuit: magis autem placuit minimum reputari, qui se summum non ignorabat.*

Respondet, Dupliciter posse quempiam se vilem & contemptibilem iudicare. Primò, Absolutè; vt cum quis iudicat se esse peccatorem, posse peccare, esse dignum probro & supplicio. Secundò, Ex parte & secundum quid, nimirum consideratis ijs quæ præcisè à se, & non à Deo habet. Priore modo humanitas Christi non iudicabat se ipsam vilem, quia sciebat suam excellentiam, quam ex vnione Verbi habebat, & ratione illius se omni honore esse dignam. Hoc modo intelligendus est Bernardus cum ait, Dominum non fuisse humilem iudicio, sed affectu. Vnde paulò post subdit: *Non enim quo modo ego vel tu inuenimus nos in veritate dignos dedecore & contemptu, dignos omni extremitate & inferioritate, dignos etiam supplicij, dignos plagis: non, inquam, ita & ille, que tamen omnia expertus est quia voluit, tamquam humilis corde.*

Altero modo poterat se vili, imò nihili reputare. Sciebat enim illa illuminatissima humanitas se nihil ex se boni habere, sed omne suum bonum à diuinitate provenire: imò si à diuinitate, eiusque donis desereretur, se relapsuram repente in ignorantiam, pronitatem peccandi, atque adeò in peccatum, & posse damnari: subtrac-to quoque influxu illo substantiali, quo conseruatur; se in suum nihilum redituram. Itaque hac ratione diuinitati se profundissimè submittit, eique omne suum bonum acceptum refert, in eam omnem hono-

1. Professio veritatis.

2. Exemplum Christi.

Obiectio. An Dominus fuerit humilis interno iudicio.

Dupliciter potest quia se vilem iudicare.

honorem & gloriam sibi exhibitam refundens. Ex simili consideratione est humilitas in sanctis Angelis, & Beatis. Vnde & coronas suas mittunt ante thronum, dicentes: *Dignus es Domine Deus nosse accipere gloriam, & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt*; vt Apocal. 4. dicitur. Verum sicut Christi humanitas antecellit omnibus cognitione diuinitatis, & consequenter charitate: ita etiam cognitione sui, & dependentiæ, quæ ipsa cum omnibus donis suis à Deo dependet; ac proinde etiam vera humilitate, quam etiam præ omnibus declarauit, humiliando se vsque ad mortem crucis, & ad omnes illas indignitates, quas Iudæi intulerunt.

58
3. Quia virtutum fundamentum.

Tertium, Quia humilitas est fundamentum virtutum. *Virtutum*, inquit D. Bernardus libro 5. de consideratione, in fine, *bonum quoddam & stabile fundamentum est humilitas*. D. Augustinus libro 1. de Verbis Domini, Serm. 10. *Cogitas magnam fabricam construere celsitudinis, de fundamento prius cogita humilitatis*. Et infra: *Hoc in te fodi fundamentum humilitatis, & peruenies ad fastigium charitatis*. Diuus Basilius Constitut. Monastic. capite 17. dicit *humilitatem esse Σπουδαιοτάτων virtutum*, quo virtutes tutissimè custodiantur. Est fundamentum virtutum non quidem directè & principaliter; (sic enim sola fides est supernaturalium virtutum fundamentum, iuxta illud Apostoli ad Hebræos 11. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est.*) sed indirectè & dispositiue. Indirectè quidem, quatenus remouet virtutum impedimentum, quod est superbia. Dispositiue verò, quatenus facit hominem Deo subditum, ac paratum ad eius gratiæ influxum recipiendum, qui est virtutum semen, origo, & conferuatio.

Vtrumque insinuat diuus Iacobus in sua Epistola capite 4. *Deus, inquit, superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Si Deus illis resistit: non ergo dat illis gratiam. Impedit igitur superbia influxum diuinæ gratiæ: & consequenter virtutum studium, quod sine auxilio gratiæ constare nequit. Humilitas verò influxum illum attrahit, excipit, & colligit. Vnde D. Augustinus Serm. 27. de Verbis Domini: *Confluit aqua ad humilitatem vallis, denat de tumoribus collis*. & Serm. 157. de tempore: *Videte magnum miraculum. altus est Deus; erigis te, & fugit à te: humilias te, & descendit ad te. quare hoc? quia excelsus Dominus, & humilia respicit vt attollat: alta, id est superba, de longe cognoscit vt deprimat*. vide eundem de Sancta virginitate, capite 39. Præterea humilitas sicut facit vt homo seipsum vilipendat, ita etiam omnia terrena parui facit æstimari: atqui æstimatio terrenorum maximè impedit studium virtutis: tollit igitur humilitas virtutum impedimentum. Denique sola humilitas euadit omnes diaboli laqueos, quibus totum mundum plenum vidit beatus Antonius, per quos virtutes eliduntur & perimuntur. habet autem hoc, partim quia subiecit hominem Deo, facitque illum niti in omnibus diuino auxilio, partim quia affectum auocat ab omnibus illis, quorum obiectu diabolus tentationes solet excitare.

DUBITATIO VIII.

Quid sit superbia, & quomodo ab alijs vitijs distinguatur. Item de nimia sui abiectioe.

D. Thomas quest. 162.

HMilitati opponuntur duo extrema vitia; 59
Superbia, per excessum; & nimia sui abiectio, per defectum.

Superbia dicitur à *super* & *eo*: quòd supra suam mensuram eat, iuxta illud Psal. 130. *Neque ambulauit in magnis, neque in mirabilibus super me*.

Definitur à D. Augustino lib. 14. de Ciu. cap. 3. *Definitio*. *Quid est, inquit, superbia, nisi peruersa celsitudinis appetitus?* & à Prospero sententia 292: *Superbia est amor excellentiæ propriæ, nempe inordinatus*.

Peruersam celsitudinem vocat, non quæ in seipsa, sed quæ respectu appetentis peruersa sit; eò quòd ipsi non congruat. Vnde cum dicitur, *peruersa celsitudinis appetitus*, idem valet ac si diceretur, *appetitus peruersè excellendi*. superbus enim appetit excellere, sed peruerso modo, id est, qui sit contra rectam rationem. vnde & ipse appetitus peruersus est. Si enim obiectum est prauum, etiam appetitio eius praua est.

Sed difficultas est quo modo excellentia hîc accipiatur, absolute an relate; id est, vtrum superbia sit appetitus excellendi absolute, an solum præcellendi alijs. Martinus, vt refert Caietanus, putat, superbum solum appetere præcellere alijs; vnde definit superbiæ *amorem excellentiæ despectiue*, id est, quo ita amat excellere, vt alios præ se contemnat. Sed verius est, superbiæ ad hoc non esse restringendam, vt rectè ostendit Caietanus. Potest enim quis esse superbus, etsi nemini explicitè se præferat. Superbia enim est æquare se maioribus, & non solum illis se præferre; quamuis implicitè in actu superbiæ semper aliqua contineatur prælatio. Effert enim se supra se, ac consequenter supra alios eiusdem sortis: vnde fit, vt quotiescumque se cum æqualibus confert, se illis etiam expressè præferat. sed de implicita illa prælatione hîc non est quæstio. explicita verò non habet locum nisi in quibusdam actibus. Itaque obiectum superbiæ adæquatum, est excellentia in Excellentia genere, vt extendit se ad excellentiam absolutam in genere & relatiuam, ab vtraque tamen per se abstrahens; est obiectum superbiæ. sicut obiectum Metaphysicæ est ens communiter se habens ad absolutum & relatiuum, vt inquit Caietanus.

Dices, Etiam quædam alia vitia spectant excellentiam tamquam obiectum. *Præsumptio*, in functionibus: inclinatur enim ad functiones, quæ proprias vires superant: *ambitio*, in dignitatibus & honoribus, tendens ad dignitates proportionem subiecti excedentes: denique *cenodoxia* in fama & gloria. Virtus quoque *magnanimitatis* in iisdem rebus magnitudinem & excellentiam spectat: inclinatur enim ad excellentes functiones, ad excellentes dignitates & honores, ad excellentem famam & gloriam, vt patet ex dictis supra lib. 3. c. 2. dubit. 3. Quo modo ergo ab his distinguatur superbia; cum hæc quoque excellentiam spectent & pro obiecto habeant?

Respondeo, Superbiæ ab istis vitijs distinguatur, *Respon-*
gui,

qui, quod ipsius obiectum sit in genere excellentia personae: istorum verò excellentia non personae, sed functionis, vel dignitatis, vel famae, applicata nimirum ratione excellentiae & magnitudinis ad certam materiam. Quod vt melius intelligatur,

61 *Tripliciter suppositum comparatur ad virtutem & vitium.* Notandum est, personam posse tripliciter ad virtutes & vitia comparari. Primò, vt subiectum. Secundò, vt obiectum. Tertio, vt mensuram obiecti, siue vt terminum commensurationis illius, quae in obiecto spectatur. Primus modus est communis omnibus virtutibus & vitiis. Persona enim seu suppositum se habet ad omnia tamquam subiectum, cum ipsa nihil sint aliud quam bona vel mala dispositio suppositi ad suum opus. Tertius modus est communis respectu omnium virtutum & vitorum, in quibus medium constituitur in obiecto ex ordine ad proprium suppositum; vt in temperantia, quae inclinatur ad cibum & potum secundum eam mensuram, quae congruit supposito: & in magnanimitate, quae inclinatur ad magnas virtutum functiones; tamen iuxta mensuram propriae personae. praesumptio verò inclinatur ad magnas functiones, sed supra personae mensuram. intemperantia ad cibum & potum, sed supposito non commensum. Secundus modus est proprius superbiae & humilitatis, haec enim respiciunt suum suppositum per modum obiecti: superbia enim intendit illius exaltationem, humilitas depressionem. Vnde in definitione superbiae signate dicitur *Excellentia propriae*, id est, quae primò & per se circa personam consideretur. Confirmatur, quia per superbiam ipsa persona sese inflat & extollit; & si quid in operibus externis magni vel splendidi faciat, huc refert, nimirum vt ipsa magni fiat. Itaque generatim excellentia personae est obiectum superbiae: praesumptionis verò obiectum est excellentia operis: ambitionis excellentia in dignitate: & inanis gloriae in famae opinione.

Nascuntur ex superbia.

Aduerte tamen, haec vitia non ita distingui à superbia, quin ipsius sint fructus qui ex ipsa nascuntur, eamque supponant. Nam ex inordinato appetitu excellentiae personae fit, vt quis aggrediatur opera praesumptuosa, & ad magnas dignitates honoresque supra suam proportionem adspicit. Ideò enim haec appetuntur, vt ipsum suppositum excellens videatur. itaque ex affectu superbiae procedunt, & ad illius finem ordinantur: & sic ad superbiam pertinent, saltem tamquam actus imperati, ex natura rei illi maximè coniuncti. Magnanimitas manifestè à superbia distinguitur; tum quia non appetit principaliter magnitudinem personae, sed operis; tum quia magnitudinem illam non appetit, nisi secundum praescriptum recte rationis, & commensuratum ad proprium subiectum; quorum vtrumque contrario modo se habet in superbia.

62 *Fundamentum superbiae.*

Porro vt natura & functiones superbiae melius intelligantur, Notandum est, quod sicut humilitas supponit considerationem suae imperfectionis, & ex ea oritur: ita superbia considerationem suae perfectionis (sub qua intellige quidquid vilo modo ad excellentiam facit) & ex hac consideratione nascitur. Dum enim quis suam perfectionem considerat, dissimulatis imperfectionibus, & non aduertit se illam à Deo habere, videtur sibi multò excellentior quam reuera sit: sicut

& merces praestantiores videntur emptoribus, quando vitia non considerant. Nam purum bonum multò est excellentius, quam imperfectionibus permixtum. Hinc nascitur amor istius excellentiae apprehensa, quò illa placet homini, & homo propter illam sibi plus quam oportet: ex his verò aestimatio sui, qua plures se facit quam oportet. Atque hic est primus superbiae actus in animo completus. Sicut enim primus actus humilitatis est vilipensio sui: ita primus superbiae est magnipensio sui, qua quis seipsum aestimat supra id quod est: qui actus non consistit in solo iudicio vel apprehensione, sed etiam in affectu, quo erga se tamquam quid magnum afficitur, & talem quodammodo se facit, qualem apprehendit. Vnde superbus dicitur seipsum inflare, tumefacere, exaltare: quia quantum in se est, affectu & apprehensione, vt affectui seruit, maiorem se facit & celsiorem quam re ipsa sit. Dixi, esse *primum actum completum*, quia affectio illa voluntatis, quae praecedit hanc aestimationem, non est actus completus, à quo quis dicitur superbire & se eleuare, sed est inclinatio interna ad actum completum, sicut inclinatio Religionis ad cultum Dei non est actus completus Religionis, sed ipse actus colendi. est igitur hic ordo actuum animi. Primò, Est consideratio perfectionum coniuncta cum defectu considerationis imperfectionum, & dependentiae à Deo. Secundò, Apprehensio maioris excellentiae quam insit. Tertio, Amor illius, seu simplex complacentia. Quarto, Aestimatio sui ex illa apprehensione & amore orta. Amor enim accedens illi apprehensioni, facit excellentiam maiorem videri & plures aestimari.

Primus actus completus superbiae.

Haec igitur aestimatio sui, est Primus actus superbiae completus, & fundamentum ceterorum qui superbiae tribuuntur.

Secundò, Hinc sequitur, vt aestimet se dignum & idoneum rebus magnis, suamque mensuram excedentibus.

Tertio, Vt inordinate appetat dignitates, & alia quae ad excellentiam pertinent, tamquam sibi congruentia.

Quarto, Vt ab alijs quoque velit magni fieri, honorari, & laudari.

Quinto, Si videat id se non obtinere, indignatur, irascitur, dolet.

Sextò, Conferendo se alijs, censet se meliorem, doctiorem, potentiorem, &c. vnde & alios contemnit, & quae ab alijs fiunt parvipendit. Ad suos enim defectus clausos habet oculos, & ad suas perfectiones apertos: contrario verò modo gerit se in ijs quae sunt proximi. Hinc fit vt sua plures aestimet, & praeferat rebus proximorum, & se ipsum personae proximi.

Septimò, Recusat se subicere Superioribus, quasi id ipso sit indignum: persuadens sibi, se illis esse prudentiorem, & melius seipsum gubernaturum.

Octauò, Recusat etiam se Deo subicere, apprehendens illud tamquam sit contra suam dignitatem, &c. volens suo arbitratu viuere, quasi Deo opus non habeat. Hi actus huius vitij, & hoc ferè ordine ab illo procedunt.

Ex dictis colligitur, hoc vitium esse speciale. 63 *Est vitium speciale.* habet enim speciale obiectum per quod à ceteris distinguitur, vt ostensum est; & speciales functiones, quas modò recensuimus, quadam ta-

Generale
tamen cau-
salitate.

Directè.

Indirectè.

men ratione potest dici vitium generale, nimirum potestate cauſandi; quatenus ex ſuperbia quoduis peccatum naſci poteſt. Id autem fieri poteſt dupliciter, vt explicat diuus Thomas art. 2. Primò, Directè, vt ſi quis peccet eo fine vt videatur excellens, & neminem curare, neminem timere. tunc enim directè ex affectu ſuperbiæ illud peccatum imperatur. Secundò, Indirectè, & quaſi per acci- dens, ſcilicet remouendo prohibens, quatenus ſemel per ſuperbiam diuina lege, qua à peccando prohibebatur, abiecta, veluti remoto frano, faciliſ eſt homo in quoduis peccatum ruere, iuxta illud Ieremia 2. *Confregiſti iugum, rupiſti vincula, dixiſti, Non ſeruiam.* priore modo peccatum eſt ex contemptu; hoc verò, ex affectu voluptatis, com- modi, honoris, &c. His adde, quadam ratione poſſe dici generali eſſentia & attributione; quia omne peccatum tacitam quadam ſuperbiam continet ipſo opere: magna enim eſt præſumptio, audere Deum offendere, & veluti contra ſe la- ceſſere, non timere fulmen maledictionis, non curare præſentem maiestatem. Simili modo om- ne peccatum eſt quidam Dei contemptus inter- pretatiuus.

64.

Alterum vitium humilitati oppoſitum eſt *inor- dinata ſui abiectio*. Humilitas enim etſi inclinatur ad ſui abiectiõnem, non tamen quouis modo, ſed prudenter; nimirum, cum ijs circumſtantijs, qui- bus debet. debet enim ita fieri vt non redundet in iniuriam ſtatis, vel officiij quod geris, vel talenti quo præditus eſ; aut in eorum incommodum qui- bus prodeſſe poteſ vel debes. Si ergo aliqua talis circumſtantia deſit, erit vitium humilitati oppo- ſitum per defectum; quatenus nimis parum tuam dignitatem & excellentiam curas: vt ſi ſacerdos ſubiiciat ſe iudicio ſæculari: ſi Superior flexis ge- nibus petat veniam ab inferiore: ſi Episcopopus præ- ſonat ſibi ſacerdotem vel diaconum, &c.

Quomodo
opponitur
humilitati.

Dices, Talis abiectio ſui videtur opponi humi- litati per exceſſum: nimirum enim ſe humiliat.

Reſpondeo, Humilitatem dupliciter poſſe con- ſiderari. Primò, Quatenus refrænatur appetitum excellentiæ; & hoc modo *ſuperbia* ei opponitur per exceſſum; nimia verò *abiectio* per defectum. Sicut enim *ſuperbia* nimium appetit ea quæ ad excellentiam pertinent; ita nimia ſui abiectio ni- mis parum. Humilitas verò inter hæc extrema medium rationis tenet. Secundò, Quatenus in- clinatur ad ea, quibus ſuam vilitatem proſicitur. hoc modo nimia ſui abiectio opponitur humili- tati per exceſſum, *ſuperbia* verò per defectum. quamuis deformitas *ſuperbiæ* magis conſiſtat in nimio excellentiæ appetitu, quam in humilitatis defectu.

An perti-
nent ad pu-
ſillanimita-
tatem.

Nec obſtat quòd nimia ſui abiectio videatur pertinere ad puſillanimitatem, quæ opponitur non propriè humilitati, ſed magnanimitati: quia ſi fiat ex nimio affectu ad ſe demittendum, opponitur humilitati: ſi verò ex nimia honoris, tamquam rei nimis magnæ, fuga, opponitur magnanimitati, & pertinet ad puſillanimitatem. quale autem hoc ſit peccatum, patet ex dictis libro 3. c. 2. du- bit. 3. æſtimandum enim eſt ex iniuria quæ fit ſta- tui, & incommodo quod ſequitur, &c.

D V B I T A T I O I X.

De ſpeciebus ſuperbiæ, & quale peccatum ſit ſuperbia.

D. Thom. art. 4. & ſeqq. quaſt. 162.

Diuus Gregorius lib. 23. Moralium c. 7. qua- 65
tuor ſpecies ſuperbiæ conſtituit. *Quatuor*, in- quit, ſunt ſpecies, quibus omnia tumor arrogantium demonſtratur: cum bonum aut à ſemetipſis habere ſe æſtimant; aut ſi ſibi datum de ſuper credunt, pro- ſuis ſe hoc accepiſſe meritis putant; aut certe cum ia- ctant ſe habere quod non habent; aut deſpectis ceteris, ſingulariter videri appetunt habere quod habent. Ratio harum ſpecierum eſt. *Superbia* conſiſtit in eo quòd homo ſe æſtimate excellentiorem quam re- uerè ſit: hoc autem fieri poteſt tripliciter. Primò, Si putet ſe eſſe cauſam ſui boni: magni enim re- fert ad excellentiam, ſi ſua induſtria vel meritis bonum illud ſit conſecutus. Secundò, Si putet ſe habere bonum, quod non habet. Tertio, Si putet ſe habere tam excellenti gradu, vt id, quod eſt in ceteris, quaſi nihili reputer reſpectu boni ſui. Et quidem ſi putet ſe cauſam ſui boni; vel cenſet ſe cauſam illius phyſicam, (v. g. ſe induſtria, in- genio & labore ſuo id comparafſe, cum aliunde acceperit) & ſic erit prima ſpecies: vel cauſam meritoriam; & ſic erit ſecunda ſpecies. Si putet ſe habere bonum quod non habet, vel in eo ſitam excellentiam quæ non eſt, & inde ſe extollat, erit tertia ſpecies. Denique ſi putet ſe illud habere tam excellenti gradu, reſpectu aliorum, vt illorum bo- na non videantur ipſi cum ſuo poſſe conferri, erit quarta ſpecies.

Vbi aduertit, non eſſe neceſſarium ad iſtas ſpe- 66
cies, vt quis apud animum ſuum ſeridè iudicet ſe bona à ſe habere, aut ſuis meritis abſque Dei gra- tia obtinuifſe: (ſic enim deberet eſſe hæreticus) ſed ſatis eſt vt apprehendat illa tamquam ſua & à ſe dependentia, abſque formali iudicio, & ſimul non conſideret quo modo illa acceperit. tunc enim poterit ſe ita gerere, & in animo ſe extollere, ac ſi ſola ſua induſtria haberet: vt patet in paupere, qui alie- nis opibus aſſatim fruens, non aliter ſe effert, quam ſi eſſent ſuæ, vel ſua induſtria partæ. quia non meminit, vel certè non aduertit eſſe beneficium alterius; quamuis expreſſè id non neget, nec con- trarium indicet.

Dices, Si indignus affectet Doctòratum vel Episcopatum propter dignitatem, committit pec- 66
catum ſuperbiæ, & tamen in nulla dictarum ſpe- cierum; ſimiliter ſi tanti Doctòratum iam obten- tum faciat, vt malit peccare moriferè quam illum gradum perdere.

Reſpondeo, Priorem modum pertinere ad ter- tiam ſpeciem. Dum enim adſpirat ad gradum quo eſt indignus, intumeſcit de bono quod non ha- bet: quia effert & gerit ſe tamquam idoneum, eum ſit ineptus. De altero modo reſpondet Caietanus, eum non comprehendere ſpeciebus enumeratis; eò quòd in illo non ſit inordinatio ex parte obiecti, ſed ſolum ex parte appetentis: ſpecies autem iſtæ ſunt aſſignatæ ex parte obiecti. Poſſet tamen re- ferri ad tertiam ſpeciem: quia qui tanti facit gra- dum, tribuit illi excellentiam, quam reuerè non habet. Sicuti cum diues ſeſe effert propter diui- 66
tias,

tias, & parem facit aliis sapientia vel sanctitate conspicuis, tribuit sibi per diuitias sua aestimatio-
ne quod non habet in veritate.

67
Possunt
singula
quatuor
modis exer-
cari.

Notandum est, supradictas species singulas
posse quatuor modis exerceri. Primò, Si astitimes
bonum tuum iuxta aliquam istarum specierum in
animo tuo, & ibi te extollas, verbi gratia, te illud
industria tua parasse, vel ex meritis te per hoc
longè præstare.

Secundò, Si velis vt ita etiam aestimetur in ani-
mo alterius.

Tertiò, Si coneris illud ipsum opere declarare:
vt, si ita te opere externo geras, ita loquaris, ac si
illud bonum tali modo, tali gradu ac perfectione
haberes.

Quartò, Si aduertens te tali modo non habere,
opes saltem ita habere vt inde te possis extollere
& gloriari: item si desideres id aliis esse persua-
sum. vide aliqua in hanc sententiam apud Toletum
lib. de Septem peccatis mortalib. c. 4.

68
Quale pec-
catum sit.

Quod ad alteram partem dubitationis atinet,
quale peccatum sit superbia: D. Thomas art. 5. docet
ex genere suo esse peccatum mortiferum; &
art. 6. docet esse grauissimum peccatorum. Sed hoc
intelligendum est de superbia in gradu comple-
to, quæ omnem humilitatem & subiectionem ex-
cludit; vt cum quis tantum sese effert, vt nolit et-
iam Deo & legi diuinæ esse subiectus, qualis est
in diabolo, & in hominibus quibusdam pessimis.
Hæc sola est superbia completa: quia quamdiu
homo vult manere Deo subiectus, adhuc habet
aliquid humilitatis, ac proinde superbia eius est
adhuc imperfecta.

69
Superbia
completa.

70
Dicitur grauissimum peccatorum, non quòd
inter omnes peccatorum species sit grauissimum,
cum odium Dei sit grauius: sed quia ad genus
grauissimorum pertinet, nempe eorum in quibus
auerfio à Deo est directè volita. Itaque dicitur
grauissimum respectu eorum in quibus auerfio
solum censetur volita interpretatiuè; vt sunt quæ
ex ignorantia, infirmitate, vel alicuius boni tem-
poralis amore committuntur: vt rectè D. Thomas
art. 6. docet. Quòd autem auerfio directè sit voli-
ta in superbia, patet; quia nolle subijci Deo, est di-
rectè auertere voluntatem ab eius subiectione,
& consequenter ab eius obedientia & regimine,
ac nolle illum habere superiorem ac rectorem.
Prouenit autem hæc auerfio ex amore peruersæ
excellentiæ, quam affectat per hoc, quod est esse
planè liberum & sui iuris: cui libertati repugnat
omnis subiectio. itaque recusat subiectionem,
quatenus hæc repugnat excellentiæ libertatis,
quam querit. Potest etiam ista auerfio prouenire
extra in Deum, vel odio; sicut ex iisdem causis
potest quis reculare subiectionem alicuius Prin-
cipis terreni.

Si verò loquamur de superbia incompleta, hæc
non semper est peccatum mortale, nisi quatenus
nobis est causa alicuius peccati mortalis; verbi
gratia, violandi alicuius alterius præcepti diuini,
vel subtrahendi se ab obedientia Ecclesiæ aut alte-
rius Superioris, vel in integrum, vel ex parte; quo-
ad aliquod præceptum obligans sub mortali: vel si
fiat cum notabili iniuria aut contemptu proximi.
Extra hos casus superbia solum est peccatum veni-
nale. vt docet Nauarr. c. 23. numero 6. Toletus de
peccatis mortalib. c. 4. Caietan. v. Superbia, & pas-

sim alij. nam in genere plius se facere quàm opor-
teat, per se non est grauis inordinatio. Est tamen
hoc peccatum valdè periculosum; quia facilè
parit contemptum aliorum, & inobedientiam er-
ga Superiores, redditque hominem ineptum ad
bonam instructionem capeffendam, & ad func-
tiones aliarum virtutum, quæ absque humilita-
te vix fiunt.

69
Notandum est, Superbiam esse primum mundi
peccatum: Ecclesiastici 10. *Initium omnis peccati
est superbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledic-
tionis, & subuertet eum in finem.* Et Tobie 4. *Super-
biam numquam in tuo sensu, aut in tuo verbo domi-
nari permittas; in ipsa enim initium sumpsit omnis
perditio.* nam primum peccatum fuit Luciferi, qui
peccauit superbiâ, diuinam similitudinem peruer-
sè appetendo. Colligitur Isaie 14. & Ezechie-
lis 28. à peccato autem Luciferi reliqua manarunt
tum in alios angelos, qui etiam primò superbiâ
creduntur peccasse; tum in genus humanum, cuius
etiam primum peccatum superbia fuit, vt
communiter Theologi tradunt.

Nec obstat quòd 1. ad Tim. 6. *cupiditas omnium
malorum radix* dicatur; non enim vult Apostolus,
cupiditatem opum, de qua ibi loquitur, esse pri-
mum peccatum generis humani; sed ex hac cupi-
ditate omne genus peccati committi posse, & ple-
raque in genere humano reipsa committi, vt supra
lib. 2. c. 47. dub. 8. ostensum est.

70
Notandum Secundò, Superbiam à D. Grego-
rio libro 31. Moralium cap. 31. non annumerari
aliis vitiis capitalibus, sed poni reginam & ma-
trem omnium vitiorum, propter vniuersalem
eius influentiam, quam habet in omnia vitia; &
quia interpretatiuè in omni vitio includitur; vt
superiori dubitatione ostensum est. Vnde Grego-
rius loco citato, *Tentantia, inquit, vitia, que in-
uisibili contra nos praelio regnanti super se superbia
militant, alia more ducum præcunt, alia more exerci-
tus sequuntur.* Et infra: *Ipsa namque vitiorum regi-
na superbia, cum deuictum plene cor ceperit, mox il-
lud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam suis
ducibus deuaftandum tradit.* Rursum infra: *Radix
cuncti mali superbia; prima autem eius soboles, sep-
tem nimirum principalia vitia, de hac virulenta ra-
dice proferuntur.* A quibusdam tamen, vt à Cassia-
no lib. 5. c. 1. numeratur inter vitia capitalia, eaque
octo statuuntur: sed modus Gregorij est magis
receptus.

71
Notandum Tertiò, Eadem esse ex parte nostra
superbiæ remedia, quæ humilitatis adiumenta;
præcipua tamen sunt hæc septem. Primum est,
Consideratio suæ vilitatis & miseriæ tum in ani-
ma, tum in corpore; quæ tanta est, vt vtrumque
nihil videatur aliud quàm omnis miseriæ & mali
lacuna: in corpus enim influit omnis miseria cor-
poralis; in animum, omnis spiritalis. Vnde meri-
tò quisque sibi dicat illud Ecclesiastici 10. *Quid
superbit terra & cinis?*

Secundum, Consideratio magnitudinis diuinæ,
ad quam omnia sunt instar nihili. Item perfectio-
nis Angelicæ, & quàm modica sint omnia nostra
ad illorum excellentiam.

Tertium, Quàm imperfecta sint & vilia ex qui-
bus superbumus. Quid enim sunt diuitiæ: lutum,
mixture terræ & aquæ. Quid scientia? opinio.
Fama? ventus. Gloria? fumus. Vita vniuersa? va-
por ad modicum parens: modica scintilla ad com-
mouen-

mouendum cor nostrum. *Omnis caro foenum, & omnis gloria eius quasi flos agri, Isaia 40.* Hæc tria infinuat D. Thomas art. 5. ad 1.

Quartum, Omnia bona, quæ habemus, esse Dei, gratis ab eo accepta, & precario possessa: unde & aufert illa quando placet.

Quintum, Superbiam esse vitium diabolicum, & notam eorum qui ad ipsum pertinent, id est, ciuitatis diaboli, qui dicitur rex *super omnes filios superbæ*, Iob 41. Vnde Apostolus 1. ad Timotheum 3. vetat ordinari neophytum; *ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli*: aperte infinuans, superbiam esse diaboli vitium. E contrario humilitas est propria virtus Christi, & eorum qui ad Christum pertinent; de qua re vide D. Augustinum lib. 14. de Ciuit. cap. 13. vbi docet, duas illas ciuitates, societatem nimirum iustorum & impiorum, & duos ipsarum duces, Christum & diabolum, his notis potissimum, superbia & humilitate, distingui.

Sextum, Superbiæ nocumenta; vt, quòd Deus superbis resistat, superbos disperdat & humiliet: vt bene explicatur Ecclesiastici 19. & plurimis constat Scripturæ exemplis: vt in Lucifero & sociis, in primis parentibus, in Pharaone, in Dathan & Abiron, in Saule, in Roboam, in Sennacherib, in Nabuchodonosor, in Holoferne, in Aman, in Antiocho, in Herode, &c. Item quòd diuinas inspirationes impediatur, & cetera, quæ supra infinuauimus, de quibus videri potest Cassianus libro 12. capite 27. Tantum enim malum est superbia, vt Deus ad illam curandam permittat interdum hominem cadere in alia peccata, vt agnita sua miseria humilietur. Vnde D. Augustinus loco citato, *Audeo, inquit, dicere, superbis esse vitale cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. salubrius enim Petrus sibi displicuit quando stetit, quam sibi placuit quando presumpsit. Hoc dicit & facer P salmus: Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine.*

Septimum, Exercitium operum humilium: contraria enim contrariis optime curantur. Vide Callianum supra cap. 32. & 33.

D V B I T A T I O X.

De gradibus humilitatis, & superbiæ.

D. Thomas q. 161. art. 6.

72
Tres gradus humilitatis ex parte obiecti cui.

Gradus humilitatis variis modis assignari possunt. Primò, Ex parte obiecti, cui ipsa se subiicit; sic Glossa in illud Matth. 3. *Sine modo; scilicet enim decet nos implere, &c.* constituit tres gradus. Primus est, Subdere se maiori, & non præferre se æquali. Secundus est, Subdere se æquali, nec præferre se minori. Tertius est, Subicere se minori. Primus, inquit, est sufficiens; secundus abundans; in tertio est omnis iustitia. Per primum subiicimus nos omnibus Superioribus tam sæcularibus quàm Ecclesiasticis, debitam obedientiam illis præstantes. Cum æqualibus verò socialiter & æquabiliter viuimus, nolentes illis præferri, aut maiores videri, nec ad nostrum sensum aut modum eos pertrahere.

Per secundum ita nos æqualibus subiicimus, vt eos nobis in animo præferamus, eos honoremus,

honoratiorem locum libenter concedamus, & facile in rebus honestis nos ipsis accomodemus.

Per tertium præponimus nobis inferiores, tum interius in animo; tum etiam exterius, quando id decorè fieri potest, libenter profitendo illos nobis doctiores, sanctiores, &c.

His opponuntur tres gradus superbiæ. Primus est, Præferre se minoribus, non simpliciter, sed cum supercilio & contemptu, quasi nihil sint respectu nostri, vel indigni quibuscum agamus. Secundus est, Præferre se æqualibus, nec posse cum eis pacificè viuere, nisi ipsi se nobis in omnibus accommodent. Tertius est, Præferre se etiam maioribus, vel saltem illis se æquare: vt si diaconus velit præcedere presbyterum, presbyter Episcopum, discipulus magistrum.

Secundò, Assignari possunt humilitatis gradus iuxta naturalem ordinem actionum, quibus ad perfectissimum humilitatis actum ascenditur. Hoc modo à D. Anselmo lib. de Similitudinibus à cap. 99. vsque ad 108. ponuntur septem gradus, quos sigillatim ibidem explicat.

Primus est, Cognitio sui, nimirum quoad peccata & defectus culpabiles. Hæc cognitio est humilitatis fundamentum, vt supra ostensum est. Secundus est, Dolor de suis peccatis, & imperfectiõibus. Tertius, Confessio illorum; nempe, non solum in Sacramento, sed etiam cum rogatur à Superiore, & aliis quando ratio dicat. Nolle enim culpam fateri, signum est arrogantia: Quartus, vt non solum fateamur nos peccasse, sed vt etiam velimus id ab aliis credi. Quintus est, Vt patienter feramus hoc de nobis dici. quidam enim semetipsos satis iudicant, inquit Anselmus, & culpam fateantur; sed ferre nequeunt vt tale quid ab aliis dicatur, vel ab aliis vituperentur. Sextus, Patienter ferre se pro sua culpa contemptim tractari, vel puniri. Septimus est, Desiderare culpam in nobis vindicari, & de eo gaudere. Ille enim perfectissimè pro culpa se humiliat, qui non solum se culpabilem & dignum punitione fateatur, & penam sine murmuratione sustinet; sed etiam ipsam punitionem amat.

Gradus superbiæ his aduersi, contrario modo sunt statuendi. Sicut enim bonum procedit construendo, ita malum destruendo: id autem quod in constructione est vltimum, in destructione est primum: v. g. in domo construenda, à fundamento proceditur ad culmen; in destruenda, à culmine ad fundamentum. Itaque primus gradus est, Etiam si constet de peccato, nolle tamen ob id puniri. Secundus, Impatienter ferre punitionem. Tertius, Impatienter ferre si ab aliis dicatur te deliquisse. Quartus, Agere vt alij non credant te peccasse. Quintus, Si nolis fateri, præsertim Superiori, tuam culpam. Sextus, Nullum signum doloris ostendere. Septimus, Si peccatum tuum defendas tamquam bonum factum.

Tertiò, Statui possunt secundum ordinem, quo humilitas ab interioribus ad exteriora procedens primò moderatur animum in maioribus; deinde in minoribus, donec ad minima quæque pertingat. Hoc modo D. Benedictus in Regula cap. 7. duodecim gradus disponit. Primus est, Dei timorem habere præ oculis; & memorem esse omnium, quæ ipse præcepit. Secundus est, Delectari implere non suam voluntatem, sed diuinam. Tertius est, Pro Dei amore, omni obedientia se sub-

73
Tres gradus superbiæ ex parte obiecti.

73

74
Septem gradus humilitatis ex parte sumtionum.

74
Septem gradus superbiæ illis respondentibus.

74
Ratio exercitiorum quibus acquiritur.

se subdere maiori. Quartus est, In duris & asperis non recedere ab obedientia, sed amplecti praesidium patientiae. Quintus est, Prauas cogitationes, & mala à se in oculo commisso, humiliter Superiori confiteri. Sextus est, Ad omnia se indignum & inutile iudicare. Septimus est, Omnibus se inferiore & vilior non solum lingua pronuntiare, sed etiam intimo cordis affectu credere. Octauus, Accommodare se communi regulæ, singularitate vitata. Nonus est, Seruare taciturnitatem vsque ad interrogationem. Decimus, Non esse facilem aut promptum ad risum. Vndecimus, Pauca verba & rationibilia loqui, non clamosa voce. Duodecimus est, Non solum corde, sed etiam corpore humilitatem vbique praesefere, inclinatio in terram aspectu.

75
Ratio istorum graduum.

Ratio horum graduum est: Ad perfectam humilitatem, praesertim Religiosorum, de qua in Regula D. Benedicti est sermo, tria requiruntur. 1. Ut hominem bene subijciat Deo, quod fit 1. Per Dei timorem; qui est primus humilitatis Christianæ gradus, omnibus maxime necessarius, vitæ totius vitæ Christianæ fundamentum. 2. Per studium implendæ non suæ, sed diuinæ voluntatis: quod fit gradu secundo. 2. Ut hominem faciat bene subditum suis Superioribus, quod fit quatuor gradibus sequentibus. Primum enim oportet ut Superiori suam voluntatem per obedientiam subijciat, quod fit tertio gradu. 2. Ut in hoc, quod semel Deo & Superiori promissit, sit firmus; ita ut propter dura & aspera ab obedientia non recedat: quod fit gradu quarto. 3. Ut etiam in ceteris, quæ ad conscientiam pertinent, à Superiore, tamquam Dei locum tenente, dirigi velit, ad hoc est gradus quintus, quo quis arcana conscientia suæ illi vult patefacere. 4. Ut medicinam à Superiore adhibitam humiliter excipiat, & seruet, nec sua prudentia aut industria in via spiritali villo modo fidat. quod fiet, si defectibus suis bene expendis se ad omnia indignum & inutile iudicet: qui est gradus sextus. 3. Requiritur ut bene illum ordinet ad proximos, tum quoad internam æstimationem; quod fit gradu septimo, dum quis se omnibus vilior ex animo credit: tum quoad externam conuersationem: quod fit quinque gradibus sequentibus, quibus exteriora nostra ad humilitatem formantur. 1. In accommodando se in ijs, quæ vitam communem attingunt, ceteris, & vitanda singularitate. 2. In taciturnitate & seruando silentio. 3. In vitando multiloquio, & elatiori voce in loquendo. 4. In modestia aspectus. Paulò aliter hæc explicat diuus Thomas, sed nonnihil intricatè. nostra explicatio consentit omnino cum ea, quam insinuat D. Bernardus gradu 10.

76
Gradus superbiae 12. illis opposit.

Idem D. Bernardus, tractatu de gradibus humilitatis, constituit duodecim gradus superbiae, prædictis humilitatis gradibus directè oppositos, quos etiam pulcherrimè explicat. 1. Est Curiositas. 2. Leuitas animi. 3. Inepta lætitia. 4. Iactantia. 5. Singularitas. 6. Arrogantia. 7. Præsumptio. 8. Defensio peccatorum. 9. Simulata confessio. 10. Rebellio. 11. Libertas peccandi. 12. Consuetudo peccandi. Procedunt autem hi gradus contrario ordine, nimirum humilitatis ædificium destruendo, ob causam supradictam. vnde primus opponitur duodecimo, eumque euertit; se-

cundus vndecimo; tertius decimo; quartus nono; & sic deinceps.

Primus est, *Curiositas*; quæ consistit in hoc, quòd quis huc illuc vago ad spectu circumspectat, cupidus omnia videndi & audiendi. Si videris, inquit Bernardus, *monachum, de quo prius bene confidebas, vbi cumque stat, ambulat, sedet, oculis incipientem vagari, caput erectum, aures portare suspensas; è motibus exterioris hominis interiorem immutatam agnoscas.* Adfert exemplum Dinæ, quæ sua curiositate perdidit virginitatem.

1. Curiositas.

Secundus est, *Leuitas animi.* Hæc in eo consistit, quòd quis sit facilis ad iudicandum de aliorum factis, & ad suam sententiam de illis proferendam; ad quiduis effutendum, ad facile aliis contradicendum; ad sua sine fine tuenda. Vide de hoc pulcherrima apud D. Bernardum.

2. Leuitas animi.

Tertius est, *Inepta lætitia.* Nascitur ex prosperis successibus, & ex eo quòd homo non confidat sua mala, sed solum bona, lata, & suæ vanitati consentanea. *Illum, inquit Bernardus, qui eius modi est, aut nunquam aut raro gementem audies, aut lacrymantem videbis; in signis scurrilitas, in fronte hilaritas, vanitas apparet in incessu. Pronus ad iocum, facilis ac promptus in risum, &c.* Deinde dicit eum esse similem vesicæ vento inflatæ, quæ puncto perforata dum subinde stringitur, varios crepitus emitit, &c.

3. Inepta lætitia.

Quartus est, *Iactantia.* Qui ad hunc gradum conscendit, *plenus est sermonibus,* inquit Bernardus, & *coartat cum spiritu veri sui. E juri & sitit auditores, quibus suas iactantes vanitates, quibus omne quod sentit, effundat, quibus, qualis & quantus sit, innotescat. Inuenta autem occasione loquendi, si de literis sermo exoritur, vetera proferuntur & noua, volant sententia; verba resonant ampullosa. Prauenit interrogantem non quærenti respondet; ipse quærit, ipse soluit, & verba collocutoris imperfecta præscindit, &c.* Eodem pertinet, libenter de suis rebus, quæ aliquam admirationem vel commendationem habere videntur, loqui vel audire.

4. Iactantia.

Quintus est, *Singularitas*; cum scilicet aliquis agit aliqua ultra communia, ut præ ceteris æstimetur. Huc pertinet, teste Antonino p. 2. tit. 3. cap. 3. §. 8. si in sermone vtaris verbis peregrinis & oblectis; in disputatione nouas secleris opiniones; in tractatione cum aliis de rebus agendis, discrepes à communi iudicio aliorum, ut aliis doctior, subtilior, prudentior videare.

5. Singularitas.

Sextus est, *Arrogantia*; qua quis sibi plura tribuens quàm habet, aliis se præstantiorem æstimat scientiâ, virtute, nobilitate, aliâve re, quæ inter homines sit in pretio. Hic quidquid de se laudatum agnouerit, non ignorantia aut beneuolentiæ laudatoris, sed suis meritis adscribit.

6. Arrogantia.

Septimus est, *Præsumptio*, qua quis ad omnia se præsumptam æstimat, & multa supra vires audet. *Qui enim, inquit D. Bernardus, alijs se præcellere putat, quo modo non plus de se quàm de alijs præsumat? Primus in conuentibus residet, in concilijs primus respondet, non vocatus accedit, non missus se intromittit, reordinat ordinata, reficit facta. Quidquid ipse non fecerit aut ordinauerit, nec rectè factum, nec pulchrè existimat ordinatum; indicat indicantes, præiudicat iudicaturis.*

7. Præsumptio.

Octauus est, *Defensio peccatorum.* sub qua etiam friuolas excusationes, quas proacaciter quis præterdit, intellige. *Multis vero modis, ut inquit Bernardus,*

8. Defensio peccati.

nardus, sunt excusationes in peccatis. aut enim dicit, qui se excusat, Non feci: aut feci quidem, sed bene feci: aut si male, non multum male: aut si multum male, non mala intentione.

9. Simulata confessio.

Nonus est, *Simulata confessio*, hempe cum quis manifestus peccati vel conuictus, & videns excusationi non esse locum, fatetur delictum, & etiam fortasse exaggerat, prae se ferens magna signa doloris & emendationis, vt hac ratione existimetur humilis & verè poenitens. Gloriosa enim res humilitas, qua ipsa quoque superbia palliare se appetit, ne vilescat. Hac hypocrisis sic detegitur: *Cuius simulata confessio est, inquit Bernardus, vna vel leni contumelia, vel exigua poena interrogatus, iam humilitatem simulare, iam simulationem dissimulare non potest: murmurat, frendet, irascitur: nec in quarto stare humilitatis, sed in nonum superbia gradum corruisse probatur.*

10. Rebellio.

Decimus est, *Rebellio*, id est, nolle Superioribus obedire, mandata eorum paruipendere. Oritur hic gradus ex priore: vbi enim simulatio poenitentiae recta fuerit, videns se hac ratione non posse honorem suum tueri, ad impudentiam se conuertit, & tanto deterius, quanto desperatius in decimum gradum Rebellionem corruit: quique prius latenter arrogans fratres contempserat, iam patenter inobediens etiam magistrum contemnit.

11. Libertas peccandi.

Vndecimus est, *Libertas peccandi*. excusso enim Superioris, quem timebat, iugo, & fratribus, quos reuerbatur, remotis, quanto securius, tanto libertius sua desideria implet.

12. Consuetudo peccandi.

Duodecimus est, *Consuetudo peccandi*: cum quis reiecto penitus Dei timore, in omne genus peccati se precipiat, & in eo continuat, donec eum prava consuetudo penitus confringat. *Postquam, inquit Bernardus, terribili Dei iudicio, prima flagitia impunita sequitur, experta voluptas libenter reperitur, reperta blanditur, concupiscentia reuiscit, sopitur ratio, ligat consuetudo, trahitur miser in profundum malorum, traditur captiuus tyranni diuorum, prae vt carnalium voragine desideriorum absorptus, sine rationis diuiniq; timoris oblitus dicat insipiens in corde suo, Non est Deus. Qui plura de his desiderat, videat D. Bernardum. Hoc solum addam, istos duodecim gradus posse ad tres reuocari, nam in sex primis est contemptus fratrum; in quatuor sequentibus contemptus Superioris; in duobus postremis contemptus Dei; vt notat idem Bernardus gradu 10.*

DUBITATIO XI.

De studiofate & curiositate.

D. Thomas q. 166. 167.

77. Studiofita.

Materia eius.

Studium.

Studiofita est virtus secundum diuum Thomam, quae affectum & studium cognoscendi iuxta rectae rationis normam temperat. Proxima huius materia non est ipsa per se cognitio; (haec enim non est libera, nec eget vlla moderatione vt in se sit qualis esse debet) sed studium cognoscendi: hoc enim est actus liber, elicited vel imperatus a voluntate, & rationis moderatione indigens vt sit actus virtutis. Nam *studium* cognoscendi nihil est aliud quam vehemens animi applicatio ad aliquid cognoscendum; quae applicatio

fit per voluntatem. huius enim est reliquas potentias, quarum liberum est exercitium, ad suas functiones applicare, ipsae ad suum finem vt. In ista autem applicatione duo actus continentur; affectus sciendi, & conatus. Affectus est in voluntate, & vocatur vltus actiuus: nam per ipsum velle, potentia actiue applicatur. Conatus, in ipsis potentis cognitiuus, & dicitur vltus passiuus vel formalis; quo ipsa potentia intrinsece & formaliter applicatur ad suum opus. Nihil enim est aliud quam ipse actus cognitionis, vel certe productio eius, vt voluntati subest: vt colligitur ex 1. 2. quaest. 16. art. 1. Itaque studium hoc loco continet & vltum actiuum, quo voluntas actiue potentias cognitiuas ad tuas functiones applicat; nimirum oculos ad legendum, aures ad audiendum, phantasia ad imaginandum & apprehendendum, intellectum ad considerandum & iudicandum: & vltum passiuum, nimirum actus istarum potentiarum vel actuum productiones, vt vsui actiuo subsunt, ab eoq; dependent, & moraliter informantur; hi enim proprie studium dicuntur.

Officium igitur huius virtutis est, Primò, Moderari appetitum sciendi, vt quis non velit plura aut altiora scire, quam ipsius conditioni & capacitati conueniat; nec plura faciat scientiam, quam oportet, praeposendo illam virtuti, aut rebus ad salutem necessariis; sed vt illam aestimet & amet in suo gradu.

Secundò, Moderari ipsum studium, & conatum animi in acquirenda scientia, vellea vtenda, rectae rationis regulam illi imponendo; nimirum vt studeamus ea diligentia, qua oportet, & eo fine, quo oportet, & illis rebus, quibus oportet, illis adminiculis, illis etiam locis & temporibus, quibus oportet.

Tertiò, Non solum refranare affectum & moderari studium; sed etiam interdum vtrumque impellere & incitare: nempe quando quis ob laborem coniunctum, studium sibi necessarium vel congruum refugit, vel in eo languide se gerit, vel si congrua adminicula non adhibeat. Et quia hoc plerisque accidit, (plures enim in rebus necessariis vel vtilibus addicendis deficiunt quam excedunt) ideo haec virtus potius ab impellendo, quam a refranando dicitur.

Ex his colligitur, hanc virtutem, qua parte refranat affectum ne nimium in sciendarum studium feratur, annexam esse temperantiae; cuius munus est moderari affectum ne nimium in voluptates corporis se effundat: magna enim est voluptas cognitionis; vnde & omnes homines naturae libere scire desiderant, Aristotele teste: itaque oportuit hunc affectum aliqua virtute temperari & veluti cohiberi, ne modum excedat. quae verò contra laborem impellit, posse reduci ad fortunam. Opus enim est aliquo animi robore ad difficultates studiorum superandas; quod robur non debet alteri virtuti assignari quam huic; quia ordinatus sciendi affectus ad illud sufficit.

Studiofita duo vitia opponuntur, *Curiositas* & *Negligentia*; illa per excessum, haec per defectum.

Curiosus generatim dicitur, qui maiorem curam circa rem aliquam inutilem cognoscendam, vel efficiendam, vel comparandam adhibet, quam ratio postulet. sic dicimus aliquem curiosum in vesti-

78. Officium huius virtutis.

79. Est annexa temperantiae, & quodammodo fortitudinis.

80

Curiosus.

vestibus, in supellectile, in fermone, in rebus peregrinis conquirendis, in arte sua, & similibus. Itaque *curiositas* generatim denotat superfluum diligentiam circa res inutiles, vel qualiter eorum, minimè necessariam. Propriè verò locum habet in studio & amore cognitionis nihil ad nos pertinentis: nimirum cum quis superfluum diligentiam adhibet ut aliquid sciat, quod nihil ad ipsum scire attinet, vel quod caprum ipsius superat; idque affectu solius cognitionis. tales enim propriè curiosi dicuntur; ut sunt qui res alienas scire cupiunt & inuestigant, tantum in villas sciant. Quòd si non affectu cognitionis, sed operationis scire conentur; verbi gratià, ut aliis noceant, vel sibi consulant, non erit propriè curiositas, nec illi dicentur curiosi. Vnde patet, non omnem inordinatum affectum sciendi, nec omnem excessum in studiis esse curiositatem: sed illum, qui tendit in ipsam scientiam propter se, maximè in eam, quæ est homini inutilis.

Curiositas frivola.

Et quia omnis ferè nostra cognitio parvi est momenti, si in sola speculatione maneat, nec ad usum vitæ, vel ad rectè viuendum, Deumque cognoscendum adhibeatur; idè curiosi etiam dicuntur, qui cognitionem aliquam philosophicam, vel etiam Theologicam querunt, ut in sola sterili speculatione sistant. vnde diuus Augustinus libro de vera Religione cap. 29. ait: *Non frustra & inaniter intueri oportet pulchritudinem calis, ordinem siderum, candorem lucis, diurnum & nocturnum vicissitudines lune, menstrua curricula, anni quadrifariam temperationem quadripartitis elementis congruentiam, tantam vim seminum, species numerosque generentium, & omnia in suo genere modum proprium naturamque seruantia: in quorum consideratione non vana & peritura curiositas exercenda est; sed gradus ad immortalia & semper permanentia faciendus.* Vbi aperte diuus Augustinus talem cognitionem curiosam vocat.

Obiectio.

An cognitio philosophica sit per se appetenda.

Dices, Talis cognitio, v. g. Physica vel Mathematica, est virtus intellectus: ergo per se appeti potest: ergo illam per se appetere, & in illa sistere, non est curiositas.

Respondeo, Non esse curiositatem, saltem vitiosam, illam per se appetere, modò æstimetur in suo gradu, seu non pluris quàm oportet: secus verò si ita appetatur & queratur quasi in ea magna quedam felicitatis portio consistat; sicut fit à vanis hominibus & Philosophis ethnicis. Item si sic queratur ut Dei vel rerum ad salutem pertinentium cognitio vel cura negligatur. Hoc igitur modo in illa sistere curiositatis est.

Addo, etiamsi æstimetur in suo gradu, nec ita queratur ut necessaria ad salutem prætermittantur, tamen appetitum & studium sciendi propter nudum scire non esse laude dignum; ac proinde neque opus virtutis: sed pertinere ad quamdam curiositatem, si non malam, ac certè adiaphoram. Nec refert quòd scientiæ dicantur virtutes; quia non sunt virtutes simpliciter quæ hominem reddant probum, sicut iustitia, temperantia, fortitudo: sed secundum quid; quia perficiunt intellectum ad suas operationes, & in ordine ad proprium obiectum. alioquin inter bona naturalia & adiaphora censenda sunt, sicut viuere, sentire, intelligere, propter quæ nemo laude vel vituperio dignus est, etsi hæc per se sint expetenda. Vnde patet, curiositatem esse, si quis maiorem partem cogitationum & curarum suarum in hac tanta vitæ breuitate & incertitudine in illas expendere velit, nisi ad meliorem usum referantur: quia reuera tanta temporis & industriæ iactura non sunt per se digna. & hæc videtur mens D. Augustini.

Neque solum in cognitione intellectus, sed etiam in notitia sensuum curiositas locum habet, nimirum, cum quis appetit videre, audire, olfacere, gustare, tangere, sciendi, iudicandi, vel discernendi causa, ea, quorum notitia ad ipsum nihil attinet.

Dico sciendi vel iudicandi causa: quia si non causa notitiæ, sed voluptatis, quæ ex ipsa re percipitur, vel actionis, videre vel alio sensu apprehendere quid velis, non erit propriè curiositas; sed poterit esse alterius generis peccatum, vel etiam quid adiaphorum: ut si musicam audire velis, non ut iudicet de vocibus, symphonia vel alia re simili, sed ut voluptatem aatribus captes. Simile est in aliis sensibus, etiam in tactu; aliud enim est tangere causa noscendi, ut discernas inter calidum & frigidum, humidum & siccum, durum & molle, elatum & depressum, aliasque qualitates tactiles & figuras: aliud voluptatis causa. Itaque sensuum usus pertinet ad curiositatem, quatenus ordinatur ad nudam notitiam, & discretionem sensibilium; nec per illum queritur voluptas illa, quam ipsa res per se affert. cuius signum est, quòd ex curiositate non minus ea quæ offendunt, quàm quæ delectant, sentire velimus. Vnde facile est distinguere vtrum aspectus vel contactus ad libidinem, an ad curiositatem attineat.

Curiositas sensuum.

Si cupias sensu percipere non causa notitiæ, sed voluptatis, vel actionis.

Petes, Quale peccatum sit curiositas. Respondeo, Per se solum esse veniale: quia non est magna inordinatio quòd homo appetat scire quæ ad se non pertinent, aut superfluum in huiusmodi rebus operam ponat, modò necessaria non negligat. Ratione tamen circumstantiarum potest esse mortale.

Primò, Ratione prohibitionis; ut si tale quid legere, audire, spectare sit prohibitum. ut si quis legat libros vetitos: si spectet duella, vel ludos spectari vetitos; si velit audire vel cognoscere quæ dicuntur in confessione, absque consensu penitentis: si Religiosus exeat Monasterium ut audiat lus ciuile, vel Medicinam: similiter si sacerdos vel beneficiarius habens Dignitatem vel Personatum, easdem disciplinas publicè audiat; & sunt hi tres ipso facto excommunicati, si per duos menses continuent; ut patet ex cap. Non magno opere. 3. & cap. Super specula. 10. Ne clerici vel Monachi negot. sæcul. & cap. 1. eodem, in Sexto. Non tamen peccant si isti priuatim ob bonum finem huiusmodi disciplinis vacent. Crediderim quoque, aspectum duelli vel alterius spectaculi prohibiti non esse mortale peccatum, si quis casu aliquo ex occulto spectet; ac proinde talem non esse excommunicatum per Concilium Tridentinum sess. 25. cap. 19. vbi spectatores duellorum excommunicantur: quia talis inter spectatores non censetur. nam spectatores vocari non solent, nisi qui in publico se exhibent, & sua præsentia spectaculum cohonestant: & aliàs pœnæ sunt restringendæ.

Quando sit mortiferum.

1. Ratione prohibitionis.

Secundò, Ratione materiæ, idque tripliciter: vel enim materia est per se illicita; ut si contineat occultum pactum cum dæmone, ut sunt omnia

2. Ratione materiæ.

magica, & pleraque astrologica, chiromantica, hydromantica, & similia ad prædictiones futurorum, vel patefactionem occulorum pertinentia: hæc enim propriissimè dicuntur *curiosa*: quia omnino superuacanea, plena superfluis curis, & vanis imaginationibus; de quibus Actor. 19. *Multi ex is, qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, & combusserunt eos coram omnibus.* Vel materia est periculosa, utpote inductiua in peccatum: hoc modo lectio curiosa de rebus amatoriis potest esse peccatum mortiferum, ob probabile periculum consensus. Similiter visus & contactus curiosus. Vel est intellectui improporionata; ut sunt mysteria fidei, quæ si quis ingenio suo scrutari velit, & de illis iudicium ferre, erit mortifera curiositas: qualis est in hæreticis, qui nihil volunt credere, nisi priùs à se examinatum deprehenderint suis phantasiis conforme. Hanc curiositatem vitare monemur Ecclesiastici 3. *Altiora te ne quaeris, & fortiora te ne scrutatus fueris: nempe animo illa perfectè capiendi, aut de illis iudicandi, aut nimio studio aut conatu, sed quæ præcepit tibi Deus illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus.* Et infra: *Multos quoque supplantauit suspicio eorum, & in vanitate derinuit sensus eorum,* id est, multi decepti sunt, & vani effecti, cum putarent se capere quæ non intelligebant. Græca hæc paulò aliter habent, sed sensus eodem redit. Huc etiam pertinet illud Prouerb. 25. *Qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria, & illud Apostoli ad Romanos cap. 12. Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem: & unicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei.*

3. Ratione
mediorum.

Tertio, Ratione mediorum; ut si quis illicitis mediis notitiam aliquam parare velit: verbi gratia, arte notoria, vel magisterio dæmonis. Item si non possis scire nisi alterum ad malum inducas; ut si velis scire arcanum alteri commissum, vel quod ipse patefacere non potest, præsertim si iuramento prohibeatur. Si, ut ipse mira, alterum inducas ut magia vtatur, vel desideres, vel consentias ut vtatur, secus si tibi non placeat ipsum ista facere, nec possis impedire.

4. Ratione
finis.

Quarto, Ratione prauis finis; ut si intentione decipiendi, vel alicui notabiliter nocendi aliquid scire velis, quamuis propriè tunc non sit curiositas, nisi materialiter; quia non affectu sciendi quaeritur notitia, sed operandi.

5. Ratione
incommodi
coniuncti.

Quinto, Ratione incommodi connexi; ut si ita alicui studio minus vtili incumberet, ut ea quæ necessaria sunt ad salutem discere vel exequi prætermitteret; vel si cum scandalo aliorum studium aliquod tractaret.

Denique, Quocumque appetitus sciendi est illi causa committendi alicuius peccati mortiferi; quacumque ratione id fiat, est peccatum mortiferum.

85
Alterum
extremum
negligentia.

Alterum extremum est negligentia studiorum; quæ nihil est aliud quam voluntaria omisio discendi illius, quod discere vel scire tenetur; ut si quis negligat discere articulos fidei, & alia ad salutem necessaria: si Medicus, Aduocatus, Parochus, Episcopus, negligant ea discere, quæ suum cuiusque officium attingunt; si studiosus negligat sua studia.

Quale pec-
catum.

Est autem hæc negligentia per se, quatenus procedit ex tædio laboris, & defectu amoris ad cognitionem sibi congruentem, peccatum veniale; sæpè

tamen potest esse mortale ratione materiæ, nimirum si sub peccato mortali ad eam descendam, Iure diuino vel humano erat obstrictus, quod si solum sub veniali tenebatur, erit veniale.

DUBITATIO XII.

De Modestia in motibus externis.

D. Thomas q. 168.

Modestia, à modo scientiæ quid deceret hominem appellata est, teste D. Ambrosio libro 1. Offic. c. 18. vel à modo nostris motibus imponendo. Græci vocant *σωφροσύνην*, à Stoicis apud Ciceronem lib. 1. Offic. sic definitur: *Modestia est scientia earum rerum, quæ aguntur aut dicuntur loco suo collocandarum.* Dicunt esse scientiam, quia virtutes omnes scientias esse putant, eò quod prudentia est omnium bonarum actionum regula. Melius sic definitur: *Modestia est virtus, exterius motus & gestus corporis ex præscripto rectæ rationis temperans.* vel sic: *Est virtus decorum in externis motibus & gestibus seruans.*

Materia ergo huius virtutis est motus corporis & gestus exterior sensibus obuius; ut incessus, statio, sessio, motus capitis, contractio & explanatio vultus, membrorum iactatio, vox, risus, aspectus. Vnde Cicero lib. 1. Offic. *Ex oculorum obtutu, superciliorum aut contractione aut remissione, ex modestia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, & submissione, ex ceteris similibus facile indicabimus quid aptè eorum fiat, quid ab officio naturæque disceperet.*

Ratio est, Quia motus externi membrorum sunt liberi; ac proinde subiunt rationis ordinationi. id autem quod subest rationis ordinationi, cum rectè & præuè ordinari possit, est materia virtutis & vitij.

Forma verò quam huic materiæ modestia imponit, est congruentia ad personam spectatam tum absolute, tum in ordine ad eos, cum quibus, vel coram quibus agitur; & ad locum, tempus, & negotia, de quibus agitur.

Primum enim debent hi motus & gestus ita fieri, ut congruant personæ, cuius sunt. Decorum enim est, quod congruit naturæ rationali in eo, cui inest: seu quod secundum rectam rationem congruit ei, cui decorum dicitur. Vnde Ambrosius lib. 1. cap. 19. *Hoc est, inquit, pulchritudinem viuendi tenere, conuenientia cuique sexus & personæ reddere.* Debet etiam congruenter fieri ad alios; quia pro diuersitate personarum, quibuscum agitur, diuerso quoque modo tota conuersatio & ratio agendi est moderanda. Similiter pro diuersitate temporis & loci. Vnde Stoici modestiam in eo constituebant, ut omnia suis temporibus & locis agantur & dicantur: quod Cicero explicans, *Tanta, inquit, vis est & temporis & loci, ut si quis cum causam sit acturus, in iuvene aut in ambulatione secum ipse meditetur, non reprehendatur: at hoc idem si in conuiuio faciat, inhumanus videatur, in scientia temporis.*

Officium igitur huius virtutis est ista omnia sic moderari, ut congruant personæ tum in se considerata; tum ut habet ordinem & respectum ad circumstantes, ad locum, tempus, & negotium præsens.

Et quidem quod ad gressum, qualis esse debeat

Moderatio gressus.

beat in viro graui, docet luculentè Ambrosius l. 1. Offic. cap. 18. vbi inter cetera ait: *Est etiam gressus probabilis, in quo sit species auctoritatis, grauitatis, si que pondus, tranquillitatis vestigium; ita tamen si studium desit, atque affectatio: sed motus sit purus ac simplex, (nihil enim suatum placet) motum natura informet. Si quid sane in natura vitii est, industria emendet, ut ars desit, non desit correctio. quod postremum in ceteris externis formandis tanquam regula est adhibendum.*

Moderatio vocis.

De voce c. 19. sic ait: *Vox ipsa non remissa, non fracta, nihil femininum sonans, qualem multi grauitatis specie simulare consueverunt; sed formam quamdam & regulam, ac succum virilem referuans. Et infra: Ut molliculum & infractum, aut vocis sonum, aut gestum corporis non probet: ita neque agrestem aut rusticum. naturam imitemur, eius effigies formula disciplina, forma honestatis est.*

Moderatio orationis.

Oratio qualis esse debeat, siue in colloquiis, siue in tractatu seu concione, docet c. 22. his verbis: *In utroque seruandum ne sit aliqua perturbatio, sed tamquam mitis & placidus, beneuolentia plenus & gratia, sine vlla sermo ducatur contumelia: absit perimax in familiari sermone contentio. Et infra: Disceptatio sine ira, suauitas sine amaritudine, monitio sine asperitate, horatio sine offensione. Et infra: qualis esse debeat oratio concionatoris: Oratio sit pura, simplex, dilucida, atque manifesta, plena grauitatis & ponderis, non affectata elegantia, sed non intermissa gratia. Vide plura apud eundem ad huius virtutis officium pertinentia.*

90

Ex quibus constat quanti hæc virtus sit momenti, utpote necessaria ad bonum nomen, ad proximi ædificationem, & ad amicitiam vitamque communem. Nam vt idem Ambrosius cap. 18. ait: *Habitus mentis in corporis statu cernitur. hinc homo cordis nostri absconditus, aut lenior, aut iactantior, aut turbidior: aut contra grauior, & constantior, & purior, & maturior æstimatur. Itaque vox quædam est animi, corporis motus. Idem insinuat illud Ecclesiastici 19. Ex visu cognoscitur vir, & ab occursum faciei cognoscitur sensatus. Denique in hac totum ferè externum decorum, & pulchritudo vitæ consistit.*

91

Potesť à diuersis vitibus temperari.

Notandum tamen, hanc externam moderationem ex diuersarum virtutù affectu præstari posse, eaque ratione ad diuersas pertinere virtutes. Si enim externam modestiam præstes, vt talem te foris exhibeas, qualem te intus esse putas, pertinebit ad virtutem veritatis: sicut hypocritis est aliud foris simulare, aliud animo gerere. Si id facias vt te aliis commodum, & suauem in conuersatione exhibeas, erit officium amicitia, seu affabilitatis; si vt reuerentiam rebus sacris habeas, erit officium religionis. Ratione tamen materiae semper dicitur modestia: ad quam etiam formaliter pertinebit, si fiat affectu congruentem, quam habet ad ipsam personam, cui inest, cum circumstantiis occurrentibus spectatam.

92
Vitia modestia opposita. Per excessum.

Contra hanc virtutem peccatur per excessum & defectum. Per excessum, cum plus agitur, quam præscriptum rationis habeat. Primò, Si externi motus vel gestus communem modum excedant, hoc vocatur vulgò *petulantia* vel *insolentia*. Secundò, Si alienum modum tibi non congruentem assumes; vt si Religiosus vtatur moribus aulicis, quò pertinet mollities quædam in voce, gressu, gestibus, quam D. Ambrosius sæpè reprehendit.

Tertiò, Si ficto animo modum aliquem assumes, quod est hypocritis. Ceterum in his non est peccatum morale, nisi ratione prauis finis, vel scandalis, vel alterius grauis nocementi.

Per defectum peccatur contra hanc virtutem, Per defectum ruditate & rusticitate: hæc per se non est peccatum nisi veniale; per accidens tamen mortale esse potest: v. g. ob scandalum vel offensionem, cum alij putant se tali ratione contemni.

D V B I T A T I O X I I I.

De Eutrapelia.

D. Thomas q. 168. art. 2. 3. 4.

OMnes motus gestusque externi vel ferio 93 huius, vel ludii iocive causâ. Serio fieri dicuntur, cum non ad ludum vel iocum. *Ludus* proprie in factis, *iocus* in verbis est. Generatim tamen *ludi* nomine etiam *iocum* intelligimus: nam verbis quoque ludere dicimur, & ludere hominem, & in hominem.

Si serio agantur, eorum moderatio ad virtutem, quæ communi nomine dicitur *modestia*, pertinet. Si ludi causâ, moderatio quidem ad modestiam pertinet; tamen vt sit distinctio inter hanc modestiam, quæ est in ludicris, & illam, quæ in seriis, hæc proprio nomine vocari solet *eutrapelia*, & qui ea præditi, *ευτραπελος*, quali *ευτροπος*, (vt Aristoteles lib. 4. Ethic. cap. 3. ait) id est, flexibili ac verlatili ingenio: quia dicta & facta quædam, dextrè ad recreationem animi conuertere norunt. Est igitur eutrapelia species modestiæ. Vnde definiti potest, vt sit *modestia in ludicris*: vel hoc modo: *Eutrapelia* *Quid est virtus quæ ludis & iocis rationis modum imponit: vel sic; quæ in ludicris decorum seruat.* aliter hoc nomine vitur Apostolus ad Ephel. 5. nimirum pro scurrilitate, facilis enim in iocis ad scurrilitatem lapsus.

Moderatio eorum qua serio aguntur.

Itaque materia huius virtutis sunt *actiones ludicrae*, siue in factis, siue in dictis sitæ: sunt enim istæ actiones liberæ, vt constat, & per se non illicitæ, sed indifferentes; ac proinde capaces ordinis recti vel prauis, à ratione imponendi, in quo ratio virtutis & vitij consistit. Quòd autem etiam viris grauibus tales actiones interdum illicitæ non sint, patet: quia sicut corpus fatigatur corporali labore, propter consumptionem spirituum, & membrorum exsiccationem; ita anima rebus seriis intenta fatigatur labore spiritali. cogitando enim attentè, consumuntur spiritus animales, quibus ipsa vitur ad functiones, non quidem ipsius per se intellectus, sed phantasie, à quibus omnis functio intellectus dependet. Ipsum quoque cerebrum incalescit & exsiccatur. vnde sicut corpus eget quiete ad refectionem spirituum, & virium instaurationem: ita etiam anima sua quiete opus habet: quies autem animæ propria est ludus & iocus, quia in his non laborat, cum magnam attentionem non requirant, & voluptate quadam sensus internos afficiant: & interea dum animus ita recreatur, natura nouos spiritus suppediat, & organa ad temperiem priorem reducit. Hinc Cicero libro 1. Officior. *Ludo*, inquit, & *ioca vit illo quidem licet, sed sicut summo & quiete, tum cum grauibus serijsque rebus satisfecerimus.* Vnde sequitur, eos, qui grauibus studiis, & rebus spiritali-

94
Materia eutrapelia.

tualibus multum intendunt, hoc solatio subinde uti posse. quod etiam docet Cassianus Collat. 24. seu vltima c. 20. idque confirmat c. 21. exemplo & responso B. Iohannis Euangelista, qui similitudine arcus assidue intenti & numquam laxati hanc rem declarabat. Idem insinuat D. Augustinus libro 2. de musica, in fine, cum ait: *Volo tandem tibi parcas: sapientem enim interdum remittere aciem, rebus agendis intentam, docet.* Constat igitur materiam istam licitam esse.

95 *Forma.* Forma, quam hæc virtus ludo inserit, est congruentia ad personam ludentem, tum in se spectatam, nimirum ut eius dignitati non repugnet; tum in ordine ad alios, & ad locum, tempus ac negotium præsens. Facit enim ut ludus sit congruens personæ cum istis circumstantiis spectata: sicut modestia reliquos motus & gestus conuenienter personæ disponit.

96 *Tria cauenda circa materiam & formam.* Porro tria hæc sunt maxime cauenda. Primò, Ut absit omnis iniuria, obscenitas, & illiberalitas. Vnde Cicero supra: *Ut pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam, que ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat.* Deinde explicans quales ioci vitandi, addit: *Duplex omnino est iocandi genus: alterum illiberale, petulans, flagitiosum, obscenum: alterum elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. Illiberale vocat, quod homine ingenuo est indignum; quale aurigarum, nauatarum, & similibus, ex hominum face, qui sordibus & nugis delectantur. Petulans, quod habet contumeliam. Flagitiosum, quod blasphemiam, vel aliud graue crimen implicat. Obscenum, quod impuritatem.*

Secundò, Ne nimium in ludicra simus profusi. Vnde Ambrosius libro 1. Offic. capite 20. *Cauemus, ne dum relaxare animum volumus, soluamus omnem harmoniam & quasi concentum quendam bonorum operum.* Et Cicero: *Ipsium genus iocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenium & facetum esse debet.*

Tertiò, Ne ista adhibeantur in rebus sacris, verbi gratia in concionibus, neque per sacra exerceantur. quod, iuxta D. Thomam, insinuat Ambrosius lib. 1. Offic. c. 23. cum ait: *Nam licet interdum honesta ioca ac suauia sint, tamen ab ecclesiastica abhorrent regula.* Et sanè graue peccatum est, in sacris concionibus iocos adhibere: est enim contra reuerentiam & attentionem verbo diuino debitam; nam in ioco est remissio attentionis, & reuerentiæ, in eoque assumitur quædam libertas, & tamquam si cum æqualibus de nullo serio negotio ageretur. Est etiam contra fructum & ædificationem: quia vis verbi diuini in animis auditorum veluti retunditur, & impressio mentibus eorum facta euanescit. Denique concionator existimationem suam amittit, & vanitatis à populo damnatur. Similiter graue peccatum est, verbis sacris ad iocos & facetias uti. vnde Concilium Tridentin. sess. 4. in fine mandat & præcipit, *ne de cetero quisquam vllis sacra Scriptura locis utatur ad scurrilia, fabulosa, vana, adulationes, detractiones, superstitiones, impias & diabolicas incantationes, diuinationes, sortes, libellos etiam famosos; & iubet eos puniri per Episcopos. sæpè tamen ex lenitate materiæ, vel ratione inconsiderationis, huiusmodi ioci sunt peccata venialia.*

97 Porro sicut in ludis & iocis potest esse moderatio, ita excessus & defectus. Excessus est, cum quis

amplius in istis sibi indulget quam ratio recta permitit. Defectus, cum minus. Dupliciter autem potest esse excessus, ut docet D. Thomas ar. 3. Primò, Ex ipsa specie actionum, quæ ad ludum assumuntur, nec tamen ad hoc sunt idoneæ; idque vel quia per se sunt peccata; (ut cum ludi iocive causæ quis vitur verbis vel factis obscenitas, vel proximo noxiis) vel quia sunt sacra, & maiorem reuerentiam postulant. Quòd si verba illa vel facta per se sint peccata mortifera, excessus erit letalis; quia non ideò propriam malitiam amittunt, quòd ad ludum & recreationem ordinantur. Si autem illa per se tantum sint venialia, erit excessus venialis: quia ordinatio ad ludum superueniens, non addit culpam letalem. Vnde simplex turpilium ex ioco profectum non est peccatum mortale, ut rectè Caiet. ar. 3. Secus si animo trahendi ad libidinem. Si verba sint sacra, & absit scurrilitas, contumelia, infamatio; iocus plerumque est venialis; nisi fortè esset magnus excessus, ita ut grauis videatur irreuerentia.

98 *2. Ex circumstantiis.* Secundò, Potest esse excessus ex circumstantiis, scilicet personæ, loci, temporis, finis, qualitatis ludi, & modi ludendi. Primò, Ratione circumstantiæ personæ; ut si propter dignitatem deceat personam sic ludere. sic alex lusus vetatur Clericis ob dignitatem personæ. Non tamen est peccatum mortiferum, si absque scandalo, recreationis causâ interdum fiat; quia vsus permittit. neque etiam si ob pecuniam; modò scandalum absit, & de ea liberè possint disponere. Secus tamen si alex sint dediti, de quo vide sup. lib. 2. cap. 26. dub. 1. & Nauarrum in Enchiridio c. 20. num. 3. Ob eandem causam illicitus est illis laruarum vsus, quamuis non videatur peccatum mortale, si scandalum & prauis finis absit, ut indicat Caietanus in Summa, v. Laruarum vsus. Secundò, Ratione loci, ut si fiat in loco sacro: non tamen erit peccatum mortiferum, nisi vel ratione scandali, vel quia diuina officia impediuntur, vel quia speciatim prohibitum est talem ludum ibi fieri; licuti venium est de ludis theatralibus, ut patet cap. Cum decorem. 1. 2. de vita & honest. Cleric. Tertiò, Ratione temporis; ut si quis bonam diei festi partem ludis absumat. Hoc tamen non erit mortiferum, si Sacrum, & si quod aliud officium diuinum præceptum sit, non omittat: ut docet Nauar. cap. 20. num. 3. & Caietanus ar. 3. Ludus enim etsi operosus sit & laboriosus, ut ludus pilæ, prælij vmbraçilis, & similes, tamen non est opus seruuile, aut aliàs speciatim ob cultum festi prohibitum. Quartò, Ratione finis; ut si quis ludat animo ad malum pertrahendi. Si finis principalis sit lucrum, erit peccatum, iuxta Caietanum ar. 3. Silu. v. Ludus. q. 4. & alios quosdam. quorum ratio est, quia cum ludus natura sua ad recreationem & animi quietem referatur, abusus est illum ordinare ad lucrum. vnde etiam huiusmodi lucrum volunt esse sordidum & illiberale, utpote acquisitum per id quod natura aliò destinauit. Fatentur tamen non esse peccatum mortiferum. Contrarium tamen est verius, ut supra libro 2. cap. 26. dubit. 1. ostensum est. nam ludus etiam includit vel supponit contractum, estque illius executio. Itaque possunt eo sic uti, qui reum suarum liberam habent administrationem. quare nullum per se est peccatum, illo ad lucrum uti. plerumque tamen quando quis ad talem finem vitur,

vitur, est aliquod peccatum, ratione immodicæ cupiditatis, ex qua ordinariè tunc procedit. Quintò, Ratione qualitatis materiæ prohibita ad ludum vsurpari. Sic olim ludus aleatum (quo nomine omnes fortuitum euentum habentes continentur) prohibitus erat ob varia incommoda, quæ inde sequebantur. illa tamen lex iam pridem contrario vsu est abrogata. Tales enim ludj maximè rationem ludi habent, quia animum attentione non fatigant, & incerto euentu excitant ac recreant. Qui autem multa attentione opus habent, vt est ludus latruncolorum, pessimi sunt ad finem ludi, vt Caietanus ait; ad vitandum tamen otium optimi. Vnde huiusmodi numquam vetiti; quia vitatio otij maximè necessaria. Sextò, Ratione modij vt si quis vtatur fraude contra leges ludendi, de quò suprà lib. 2. cap. 26. d. 2.

Defectu quoque in his peccari potest. Primò, Quando quis eget hac animi remissione, & eam præ austeritate animi non vult admittere. Secundò, Quando alijs sua austeritate molestum se exhibet, honestos eorum ludos & iocos non admitteus: hoc tamen vitium minus est peccatum quam excessus: sicuti minus malum est nimis aspernari voluptates, quam nimis easdem sectari. Tales vocat Aristoteles libro 4. Ethic. cap. 8. σκληρὸς ἢ ἀγγίος, duros & agrestes: & qui iocis excedunt, βωμολόχους, scurriles.

DYBITATIO XIV.

De modestia circa res externas, & præsertim ornatum corporis.

D. Thomas q. 169.

100 Sicut circa motus & gestus externos tum in serijs tum in ludicris versatur quædam virtus & vitium, eò quòd secundum normam rationis vel contra temperari possunt: ita circa exteriorem apparatus & cultum (quatenus hic nostris actionibus, & consequenter dispositioni rationis subest) est virtus quædam, quæ est species modestiæ, & vocari potest modestia cultus. Ea sic definitur potest: Modestia cultus est, quæ in rerum externarum apparatus, rationis moderationem adhibet, vel sicut quæ decorum in cultu corporis, & alio rerum externarum apparatus seruat.

101 Materiam. Materiam huius virtutis est, remota quidem, externus apparatus, consistens maximè in cultu ornatuque corporis, domus, suppellectilis, & conuiuiorum: proxima verò sunt nostræ actiones, quibus ista procuramus & vitur. Forma verò, quam huic materiæ imprimit, est congruentia ad personam, ad receptam consuetudinem, ad tempus, locum, negotium præfens, &c. Facit enim hæc virtus, vt exterior apparatus talis sit vt congruat personæ, spectatæ in ordine ad consuetudinem, locum, tempus, & reliquas circumstantias, idque ex affectu honestatis, quæ in ea re elucet. si enim alio affectu fieret, non esset actus huius virtutis, nisi ratione materiæ.

Peccatur dupliciter. Peccari contra hanc virtutem circa eandem materiam potest per excessum, & defectum.

1. Per excessum. Per excessum dupliciter. Primò, Ratione ipsius cultus, nimirum quando per se talis est, vt non congruat receptæ consuetudini proborum in tali loco. Quòd pertinet omnis insolentia apparatus in

conuiujs, in vestibus, & similibus, à peregrinis gentibus mutuata, & à consuetudine patriæ abhorrens: & quidquid in loco vbi vitur, censetur supra conditionem status; vtrumque enim est inordinatum, & vanitatem vel delicias redolens. Accedit etiam quòd turpis sit omnis pars suo vniuerso non congruens, vt dicit D. Augustinus lib. 3. Confess. cap. 8.

Secundò, Ratione affectus ipsius hominis, qui istis rebus ambitiosè, deliciosè, vel luxuriosè vitur. vnde D. Augustin. lib. 3. de doct. Christ. c. 12. ait: In omnibus talibus (scilicet externis) non vsus rerum, sed libido vitentis in culpa est. Et infra: In omnibus rebus, non ex earum rerum natura, quibus vitur; sed ex causa vitendi, & modo appetendi vel probandum est vel improbandum quod facimus. Potest autem iste affectus esse inordinatus, vel ex parte finis, vel ex parte agentis. Ex parte finis, vel propinqui & quasi intrinseci; vt si ex cultu corporis quærat vanam gloriam apud homines; vel delicias apud se (ad vtrumque enim horum cultus corporis referri potest: quia est corporis & ornamentum & fomentum: vt ornamentum, ad vanam gloriam; vt fomentum, ad delicias.) Vel ex parte finis remoti & extrinseci; vt si per talem cultum intendat pellicere ad impuros amores.

Ex parte agentis affectus est inordinatus, quando nimium studium in huiusmodi rebus ponitur; vt sæpè faciunt feminae, aliquot horas in se ornandis ponentes; & molliculi iuuenes vt femina compti: hoc ad quamdam curiositatem pertinet. sed hæc inordinatio rarò est sola; quia ferè semper ad vanam gloriam, vel delicias; vel ad libidinem, vel ad hæc omnia simul ordinatur.

Per defectum quoque dupliciter hæc peccatur. 104 Primò, Ex parte agentis, ratione negligentia; cum quis præter decorum, in cultu corporis & rerum suarum est negligentior. Secundò, Ex parte finis, vt si ex vilitate cultus quærat vana gloria, quod ad hypocritism pertinet. De quo D. Augustinus lib. 2. de Serm. Domini in monte, cap. 19. In hoc, inquit, capitulo maxime aduertendum est, non in solo rerum corporearum nitore atque pompa, sed etiam in ipsis foribus luctuosos esse posse iactantiam; & eò periculosiorem, quò sub nomine seruitutis Dei decipit. Idem lib. 3. de doct. Christ. cap. 12. Qui quis, inquit, rebus prætereuntibus restrictus vitur quam sese habent mores eorum cum quibus vitur, aut temperans, aut supersticiosus est. Superstitiosum vocat, quòd putet huiusmodi re externa numen coli, quæ ille ad vanam gloriam abutitur.

Quod ad rationem peccati attinet, Aduertendum est esse peculiarem difficultatem de excessu ornatus feminarum per pigmenta & comam appositam, per intortos capillos, per pectoris nuditatem, per ornamenta aurea & gemmata, per nouas vestium formas; præsertim si his vitantur supra statum, vel præter receptam consuetudinem. Videtur enim talis excessus per se esse letalis, etiam si nullus malus finis extrinsecus intendatur. Primò, Propter scandalum, quia talis ornatus allicit intuentes ad libidinem, & istarum concupiscentiam. Secundò, Quia adulterant opus Dei, & illud emendare volunt; quod in iniuriam cedit auctoris. Tertiò, Quia Scriptura & Patres hunc excessum grauiter reprehendunt: nam i. Pet. 3. sic dicitur: Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circudatio auri, aut indumentis vestimentorum, & cultus.

102 Si ex affectus inordinations.

103

104 2. Per defectum.

105 De ornata feminarum.

Circa videri posse peccatum mortiferum.

vbi

vbi prohibetur cultus, id est, ornatus (Græcè κόσμος) capillaturæ, monilium aureorum, & indumentorum. In quem locum Glossa ex Cypriano: *Serico & purpura induta Christum sincere induere non possunt: auro & margaritis adornata & monilibus, ornamenta mentis & corporis perdiderunt.* Et 1. ad Tim. 2. *Similiter & mulieres in habitu ornato, (id est, decore) cum verecundia & sobrietate ornantes se, & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona.* Cyprianus libro de disciplina & habitu virginum, *Ceterum, inquit, si tu te sumptuosius comas, & per publicum notabiliter incedas, oculos in te inuenturis illicias, suspiciosa adolescentium post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, suspirandi fomenta succendas; ut, etsi ipsa non percas, alios tamen perdas, & velut gladium te ac venenum videntibus prabeas: excusari non potes quasi mente casta sis, & pudica.* vbi agit contra illas, quæ etiam nullo malo fine se ornant, & vult id esse non solum scandalum, sed etiam

Ars fucandi inuentum dæmonum.

Fit iniuria Deo.

Pior adultera.

Non potest videre Deum.

106 Sententia quorundam.

Contraria verior. Quadruplex finis vestium.

contra castitatem. Idem docet, artem fucandi à diabolo mortalibus traditam. Illi, scilicet dæmones, & oculos circumducto nigrore fucare, & genas mendacio ruboris inficere, & mutare adulterinis coloribus crimem, & expugnare omnem oris & capitis veritatem, corruptela sua impugnatione docuerunt. Deinde ostendens per hoc Deo fieri iniuriam, ait: *Manus Deo inferunt, quando id, quod ille formauit, reformare & transfigurare contendunt, nescientes quia Dei opus est omne quod nascitur, diaboli quocumque mutantur.* Declarat id exemplo periti pictoris, qui iure indignatur, si quis imperitus opus eius iam perfectum emendare velit. deinde addit: *Tu te existimas impune iuram tam improba temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Ut enim impudica circa homines, & incesta fucis lenocinantibus non sis; corruptis violatisque quæ Dei sunt, peior adultera detineris.* & infra: *Audaci conatu, & sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo præfatio futurorum, capillos tibi flammeos auspicaris.* & paulò post: *Deum videre non poteris, quando oculi tibi non sunt quos Deus fecit, sed quos diabolus infecit. Illum tu sectata es, rutilos atque depictos oculos serpentis imitata es, de inimico tuo compta, cum illo pariter & arsura.* Quæ omnia indicant id esse peccatum mortale. Denique mortale esse videtur commutatio vestium inter virum & feminam, vt colligitur Deuteronomij 22. *Non induitur mulier veste virili, nec vir utitur veste feminea: abominabilis enim apud Deum est qui facit hæc: atqui non minor est inordinatio in excessu ornamentorum; ergo, &c.*

Ob hæc argumenta quidam Doctores putant in tali excessu esse peccatum mortale. Primò, Quando pulchritudo queritur apertione pectoris & mamillarum. Secundò, Quando per fucos. Tertio, Quando curiosis, pretiosis & superfluis vestibus supra conditionem status. Ita Angelus v. Ornatu, num. 3. 4. & 6. citatque Alexandrum Halensem.

Sed contraria sententia est communior Doctorem. Pro qua Notandum est, Cultum corporis posse ordinari ad quatuor fines. Primus est, Fovere corpus, & contra iniurias aëris defendere. Secundus, Tegere verecunda natura. Ex his duobus illud est necessitatis, hoc communis honestatis. Tertius est, Ornare hominem secundum suum

statum. Quartus, Efficere pulchrum, & delectabilem aspectu. His positus,

Dico Primò, Quis potest petere & procurare cultum corporis non solum necessarium ad corporis fomentum & tegumentum; sed etiam ad sui status decorum, nimirum vt pro conditione sui status decorè compareat. Ratio est, Quia hoc est laudabile: contrarium verò dedecorosum. Dicitur enim ratio, vt in vita politica membra singula in suo ordine se aliis accommodent, vt aptè sibi mutuo respondeant, & decorè inter se versari possint. Item vt suum statum in Repub. ornent. Hinc viri nobiles & Magistratus vtuntur splendidioribus vestibus quàm alij, vt suam nobilitatem, vel officij dignitatem declarent. Sic in rebus diuinis adhibent sacerdotes pretiosum apparatus, ad declarandam officij illius excellentiam, & maiestatem eius cui feruiunt.

Dico Secundò, Præter hos fines possunt mulieres matrimonio iunctæ, vel ad id aspirantes, in cultu corporis intendere etiam ornatum pulchritudinis. Ita D. Thomas art. 2. ad 4. vbi dicit: *Mulieres licite posse se ornare, vt conseruent decorem sui status; (quod pertinet ad finem tertium) vel etiam aliquid superaddere vt placeant viris.* Vbi aperte præter ornatum necessarium ad decorum status, permittit ornatum, qui fit ob solam pulchritudinem. Idem docet Caietanus in illum locum, Nauarrus cap. 23. num. 18. & sequentibus, & alij passim.

Probatur Primò, Quia sicut in viris commendatur robor corporis, & forma masculina, ita in feminis pulchritudo, vt à viris suis amentur, eoque ab extraneis auertant, & ad opus coniugale aspectu sui alliciant: vnde natura pulchritudinem in feminis posuit, tamquam propriam illius sexus dotem, & veluti illecebram amoris & officij coniugalis, & delectabilioris conuersationis: ergo femina potest eam desiderare ac procurare, & si minor sit, arte iuuare & augere; ita tamen vt in ea re modum non excedat.

Secundò, Quia vxor potest appetere viro suo placere, & ea de re esse sollicita. Vnde Apostolus 1. ad Corinth. 7. *Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro: atqui inter cetera, quibus maximè viro placere solet mulier, est pulchritudo.* Vnde sequitur, etiam eas, quæ nondum nuptæ sunt, sed nubere cogitant, ornamenta pulchritudinis sibi posse adsciscere, vt virorum aspectibus placeant, ad commodas nuptias consequendas; nam iusta ratio subest: secus est in ijs, quæ nubere nolunt; præsertim si votum non nubendi habeant: hæ enim non possunt se, vt viris placeant, ornare; quia causam ad hoc non habent. imò hoc esset illis dare incentiuum peccandi, vt D. Thomas ait.

Confirmatur vtrumque ex diuo Augustino Epist. 73. ad Possidium: *Nolo, inquit, de ornamentis auri vel vestis præproperam habere in prohibendo sententiam, nisi in eos, qui neque coniugari, neque coniugari cupientes, cogitare debent quomodo placeant Deo.* vbi non vult huiusmodi ornamenta facile prohiberi coniugatis, aut ad coniugium aspirantibus, quòd sine peccato his vt possint; sed ijs tantum, qui coniugium nolunt: quia in his non subest iusta ratio vtendi.

Si tamen istæ sese ornent non vt à viris concupiscantur, sed vt censeantur inter pulchras, & laudat.

107 Ornatu decori.

108 Ornatu pulchritudinis.

109

laudantur vt pulchræ, non peccant mortiferè, vt apertè docent D. Thomas & Caietanus locis citatis, Siluester v. Ornatus, qu. 4. Rosella n. 12, Fumus num. 1. Nauarrus cap. 23. num. 18. quamuis in eo notabiliter modum excedant, vt Caietanus & Nauarrus notant. Ratio est, Quia id per se non continet grauem inordinationem, sed solum iactantiam & vanam quamdam gloriam. Pari ratione non est peccatum mortiferum in adolescentibus & viris, pulchritudinis esse studiosum, si nullo alio malo sine, sed solum ex simili vanitate id fiat. Est tamen in his magis reprehensibile; quia feminarum est, non virorum, pulchritudinem affectare: vnde etiam Ethnici id turpe iudicabant, iuxta illud:

Sint procul à nobis iuuenes vt femina compro.

110 Dico Tertio, Excessus in hoc ornatu per se non est peccatum mortale, sed solum veniale. Ita expressè diuus Thomas & Caietanus supra, & reliqui locis citatis.

Probatum Primò, Quia quando aliquid non est per se malum, sed indifferens, excessus in appetitu vel vsu illius, (seposita omni alia malitia extrinseca) non est nisi peccatum veniale; vt patet in appetitu & vsu diuitiarum, honorum, voluptatum. vnde & excessus in potu non est peccatum mortale, nisi ratione nocuenti quod infert, priuando vsu rationis, &c. atqui esse pulchrum, lautum, splendidum in cultu corporis, per se non est malum, sed indifferens: ergo inordinatio, quæ est in nudo excessu istorum, non est mortifera; sed pertinet ad quotidiana peccata, quæ homines in amandis vtendisq; temporalibus plerumque solent committere: difficile enim est in huiusmodi mensuram rationis seruare.

Secundò, Quia talis excessus neque est contra charitatem Dei, neque proximi, neque ipsius vtentis; neque enim honor Dei læditur, nec proximus, nec ipse vtens: & potest quis cum tali excessu seruare præcepta Dei & Ecclesiæ, & suæ salutis curam gerere: ergo non est peccatum mortiferum.

111
De pig-
mentis.

Nec refert quòd adhibeatur fucus & varia pigmenta, & ita interueniat quædam fictio, qua inuentus decipiuntur. quia fictio, quando in nullius cedit detrimentum, non est mortifera. Deinde non est propriè fictio, nisi id fiat eo fine vt inuentus putent hanc colorem esse natium: at plerumque non eo fine id faciunt, sed solum vt sint & appareant pulchræ, abstrahendo à causa vnde id proueniat: vnde etiam fieri potest vt sine peccato vtantur. Primò, Causa tegendæ alicuius maculæ. Secundò, Si maritus iubeat, nimirum vt vxor inter alias magis decora appareat: etsi enim mariti non cupiant adulterina illa fallacia decipi, vt diuus Augustinus loquitur, sæpè tamen vxores suas cupiunt sic ornari. Tertio, Si aliqua alia rationalis causa subit: sicut Iudith & Esther omni genere ornamentorum sibi pulchritudinem conciliarunt, quam & ipse Dominus adauxit. Et quamuis fortè aliqui decipiuntur, putantes illam pulchritudinem adscititiam esse natiam, parum id refert: tum quia deceptio non est intenta, sed permilla; & vsus istorum est aded frequens, vt inmentes facillè illud artis mangonium possint suspicari: tum quia etiam deceptio esset intenta, parum interesset, cum sit innoxia, nec limites mendacij officiosi excedat. Denique pingere

faciem, eiq; varios colores inducere, non est per se malum, sed indifferens: similiter per hoc intendere pulchritudinem, & artificio iuuare ac exornare opus naturæ: ergo nihil hic est mali, nisi ratione excessus in affectu & vsu rei indifferens: qua in re non est peccatum mortiferum, vt ostensum est. Idem dicendum de vsu comæ adopruiæ, sutilisq; capillamenti, vt Tertullianus loquitur. Sicut enim pellibus & crinibus animantium ad ornatum vti licet, ita etiam capillis humanis arte compositis.

De vsu vestis pretiosæ, annulorum, catenarum, & aliorum moniium, horumque multitudine & varietate, eadem ferè est ratio; excessus enim in his solum est peccatum ratione profusionis opum, & inordinati affectus erga pulchritudinem. Itaque sicut in his non est per se peccatum mortale, ita nec in illorum vsu. Nec refert, etiam si forma sit noua, & non vsitata eo loco: quia etiam si maius tunc sit peccatum, eò quòd aliis datur exemplum vanitatis; non tamen est per se mortale, ob rationem supradictam. Vnde nec inuentores nouarum formarum mortiferè peccant, quia illæ formæ per se malæ non sunt; & bonum vsu habere possunt, etiam si multi abutantur ad vanam gloriam vel alium prauum finem.

Dico Quarto, Potest tamen in excessu istius ornatus esse peccatum mortiferum per accidens, ratione alicuius prauitatis connexa.

Primò, Ratione mali finis, vt si fiat animo pertrahendi ad libidinem.

Secundò, Ratione præcepti positui, vt si talis excessus esset vetitus aliqua lege sub pœna excommunicationis, eaq; seruaretur. Quòd si lex non habeat annexam pœnam, vel saltem non grauem, non erit plus quàm veniale: imò credibile est, plerasque leges ciuiles de huiusmodi, quæ passim variis locis habentur, esse solum pœnales, & obligare tantum ad multam.

Tertio, Ratione scandali; vt si quis vteretur veste aded tenui, vel ita conformata, vt per eam pudenda non satis tegerentur: id enim iudicio morali non tam esset pulchritudinem ostentare, quàm homines directè ad libidinem allicere. Secus est in nudando pectore, vt Caietanus, Fumus, & Nauarrus notant; præsertim vbi est ea consuetudo: nam pars illa honesta censetur, nec natura, aut pudor humanus postulat illam absolute regi. Graue tamen peccatum esset huiusmodi morem introducere vbi id non est consuetum; insolita enim magis mouent: & res ipsa meritò ob periculum, etiam vbi est recepta, tamquam illicitum libidinis esset abroganda, vt DD. mouent.

Notandum tamen, non ex eo censeri ornatum scandalosum, quòd multi occasione illius putentur ad praua delideria prouocandi, vt rectè prædicti DD. tradunt: alioquin etiam pulchritudo naturalis scandalosa esset: nam multo magis prouocat quàm artificiosa; cum natura longè superet artem. Itaque etiam si femina putet aliquos peccaturos, non tamen idcirco sub peccato mortali tenetur talem ornatum dimittere: sicut is qui à multis odio habetur, non tenetur à publico abstinere vt inimicis non detur occasio odij. Ratio est, Quia ornatus iste solum remotè ad malum prouocat: ergo non tenetur ab eo abstinere ne alij peccent: alioqui perpetuò abstinere deberet, (cum illa occasio sit perpetua & vniuersalis,) quod ni-

112
Quando sit
peccatum
mortife-
rum.

113
Ornatus
scandalosus.

mis graue esset humanae conditioni. sufficit igitur vt ei peccatum proximi displiceat: & illius salutem non contemnat. Et confirmatur; quia quod illi peccent, ex eorum prouenit malitia, non ex conditione ornatus: sicut enim circa hanc peccant, ita etiam circa alias eximitate pulchritudinis: atqui id quod ex aliorum malitia prouenit, non tenemur cum tanto grauamine nostro impedire. scilicet si aliquo casu ad breue solum tempus ob peculiare periculum alicuius abstinendum esset: tunc enim charitas postulare vt pro eo tempore talem ornatum superfluum omittam, ne proximus, qui alioquin putatur non peccaturus, inde peccandi occasionem habeat.

Quarto, Ratione contemptus proximi; vt si quis ita propter ornatum se extollat, vt proximos despiciat, vel affectu ornatus proximi salutem nihili pendat, non curans an scandalizetur, an non.

Quinto, Ratione effectus; vt si ornatus esset illi causa furandi, non soluendi debita, non dandi eleemosynam, quando sub peccato mortali tenetur.

Sexto, Ratione affectus; si nimirum ita afficiatur ornatus, vt in eo vltimum finem collocaet: siue vt paratus sit propterea mortifere peccare: qui modus ceteros ferè complectitur.

II 4
Responde-
tur ad ra-
tiones.

Nunc ad rationes respondendum. Ad Primam: Patet responsio ex dictis; ostensum enim est, id per se non esse scandalosum. Ad Secundam: Non proprie dicitur adulterare opus Dei, quia non facit illud deterius, sed solum facit videri pulchrius. neque id facit intentione emendandae artis diuinæ, vel operis Dei, quæ Dei est; sed splendidi defectus naturæ, vel iuuandi opus naturæ, quæ naturæ est. Potest enim naturali pulchritudini aliquid ab arte apponi, & naturæ per artem iuari. Ad Tertiam: Scripturæ illæ vel continent ex-

hortationem, eum nullum verbum præceptuum habeant; vel si continent præceptum, agitur de illis, quæ se ornabant vt alijs placerent, vt notat diuus Thomas ex Glossa: vel certe propter ædificationem Ethnicorum expediebat illo tempore præcipi. Cyprianus verò loquitur de illis, quæ ornabant se propter lasciuiam, vel in contemptum Dei, vt D. Thomas ad secundum ait; vel quæ id faciebant cum contemptu salutis proximi, quo modo primum eius testimonium videtur intelligendum. Adde, illis temporibus propter exemplum Ethnicorum, huiusmodi moderationem fuisse magis necessariam, ideoque potuisse à Prælati Ecclesiæ præcipi. Ad Quartam: Vnus vestis alieni sexus non est intrinsece malus: vnde ob causam iustam fieri potest, verbi gratia si alia desit, vel opus sit se occultare ab hoste, vel causâ representationis, vt in comœdijs; si ex leuitate fiat, erit peccatum veniale. Nec obstat locus Deuteronomij; quia pertinet ad carimonias vel politiam illius populi. vide D. Thomam ad tertium, & Caietanum ibidem.

Ex his patet quomodo confessarij se in huiusmodi gerere debeant: etsi enim omnes sint hortandi ad moderandum cultum corporis, totumque externum apparatus iuxta conditionem sui status; (*nam verus ornatus Christianorum & Christianarum non fucus mendax, non auri vestisque pompa, sed mores boni sunt;* vt ait diuus Augustinus epist. 73.) non tamen aliquis cogendus est superfluum ornatum deponere, denegata ei absolute, nisi constet aliunde connexum esse peccatum mortale: quod ex prædictis causis est iudicandum.

Hactenus de temperantia; atque hæc esto finis totius de Virtutibus cardinalibus tractationis, ad gloriam eius, qui virtutis omnis largitor est, conseruator, adiutor, altor, & merces.

APPEN-